

PAPER DETAILS

TITLE: Tarihsel Perspektiften Hareketle Irak, Suriye ve Libya'da Yasanan Enerji Savaslarinin Analizi

AUTHORS: Cemal KAKISIM

PAGES: 191-228

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1146679>

Tarihsel Perspektiften Hareketle Irak, Suriye ve Libya'da Yaşanan Enerji Savaşlarının Analizi

Cemal Kakışım*

Öz

20. yüzyılda Ortadoğu'da petrol ve doğal gaz kaynakları açısından zengin ülkelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik açıdan sınırlı imkanlara sahip olması, Batılı ülkelerin kaynak zengini ülkeler üzerinde hakimiyet kurmasına ve bu ülkeleri sömürge haline getirmesine zemin hazırlamıştır. Bu anlamda Ortadoğu'da başlayan Batılı ülkelerin enerji kaynaklarını kontrol etme mücadelesi 21. yüzyılda Kuzey Afrika'ya da sıçramıştır. Böylece enerji kaynakları için sürdürülen mücadele, I. Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'nın tetiklediği Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki iç savaşlara kadar hız kesmeden devam etmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası Irak, Arap Baharı'nın ardından Suriye ve Libya, görünürde iç savaşın yaşandığı ancak gerçekte enerji kaynakları için kapsamlı bir mücadelenin yürütüldüğü, Batılı ülkelerin ve bölgesel güçlerin vekalet savaşlarına sahne olan ülkeler haline gelmiştir. Bu kapsamda bu çalışmada, 20. yüzyılda yaşanan krizlerden hareketle Irak, Suriye ve Libya'daki enerji savaşları analiz edilmiş ve bu savaşların farklılaşan, benzeşen yönleri ve değişen aktörleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada enerji savaşlarına müdahil olan küresel ve bölgesel aktörlerin yürüttüğü mücadele ve bu aktörlerin siyasi hedefleri tartışılmıştır. Tarihsel bir bakış açısıyla küresel enerji rekabetinin ve enerji kaynaklarının kaynak zengini ülkelerin siyasi tarihini nasıl etkilediği sorusunun cevabı aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Petrol, Enerji Savaşları, Irak, Suriye, Libya

* Dr. Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, TR, Orcid: 0000-0002-3865-8305, cemal.kakisim@erdogan.edu.tr

The Analysis of Energy Wars in Iraq, Syria and Libya from a Historical Perspective

Cemal Kakışım*

Abstract

The fact that the countries with rich oil and natural gas resources in the Middle East and North Africa have limited economic, social and technological opportunities has paved the way for Western countries to rule over and to colonise these resource-rich lands. In this regard, the struggle of Western countries to control energy resources that started in the Middle East has spread to North Africa in the 21st century. From World War I until the eruption of civil wars in the Middle East and North Africa triggered by the Arab Spring, the struggle for energy resources has continued without slowing down. Syria and Libya after the Arab Spring and Iraq after 9/11 have witnessed civil wars. However, in reality there has been an uphill battle for energy sources. As a result, these countries have been witnessing proxy wars between Western countries and regional powers. In this context, this study analyzes energy wars in Iraq, Syria and Libya based on the crises in the 20th century, including the differing and similar aspects and the changing agents of these wars. The study examines the struggle of global and regional actors involved in energy wars and their political goals. From a historical perspective, an answer has been sought to the question of how global energy competition and energy resources affect the political history of resource-rich countries.

Keywords: Energy, Oil, Energy Wars, Iraq, Syria, Libya

* Dr. Lecturer, Recep Tayyip Erdogan University, TR, Orcid: 0000-0002-3865-8305, cemal.kakisim@erdogan.edu.tr

1. Giriş

Dünyada en yoğun şekilde kullanılan enerji kaynakları, fosil yakıtlar olarak adlandırılan kömür, petrol ve doğal gazdır ve Ortadoğu, bu enerji kaynaklarına ev sahipliği yapan dünyanın en zengin coğrafyasıdır. Ancak Ortadoğu ülkelerinin ekonomik, sosyal ve teknolojik açıdan sınırlı imkanlarla kuşatılmış olması, zengin enerji kaynaklarından yeterince faydalanamamalarına neden olmaktadır. Bunun en temel nedenlerinden biriye doğal zenginliklerinin çıkarılması, işlenmesi ve üretime dönüştürülmesinde, bu enerji kaynaklarına en fazla ihtiyaç duyan Batılı ülkelerin teknolojisine ve imkanlarına muhtaç olmalarıdır. Bu imkansızlık ve bağımlılık, petrol kullanımının başlamasıyla Batılı ülkelerin kaynak zengini ülkeler üzerinde hakimiyet kurmasına ve bu ülkeleri sömürge haline getirmesine zemin hazırlamıştır.

20. yüzyılda sanayileşen Batılı tüketici ülkelerin enerji tüketimlerinin giderek artması ve sömürge arayışına girmesi, kendi aralarındaki rekabeti kızıştırırken, enerji kaynakları açısından zengin ülkelere kanlı işgallere kadar uzanabilen dış müdahalelerde bulunmalarına da neden olmuştur. 20. yüzyıl öncesi savaşların temel nedenlerinden biri olan hakimiyet alanını genişletme, sömürge ve toprak kazanma arzusu, 20. yüzyılla birlikte enerji kaynaklarını kontrol etme mücadelesine dönüşmüştür. Bu açıdan 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı'nın temel nedenlerinden birinin sömürge ve hammadde arayışı olduğu belirtilse de savaşın ortaya çıkmasında Avrupa ülkeleri arasındaki enerji alanında yaşanan rekabetin de yadsınamaz bir etkisi olmuştur. Bu döneme damgasını vuran devlet adamlarından biri olan İngiltere Başbakanı Winston Churchill'e atfedilen "bir damla petrol bir damla asker kanından değerlidir"¹ ifadesi, devletlerin enerji kaynağı için askerlerinin hayatını feda edebileceğini en acımasız gerçekliğiyle gözler önüne sermiştir. Dünyanın en zengin petrol kaynaklarına sahip ülkelerinden biri olan Venezüella'nın önemli siyasetçisi Juan Pablo Perez Alfonso'nun petrolü "siyah altın" olarak değil "şeytanın pisliği" olarak nitelendirmesi² ise az gelişmiş ve siyasi açıdan istikrarsız bir şekilde yönetilen ülkeler için petrolün bir doğal zenginlikten öte bir bela olduğunu net bir şekilde yansıtmıştır.

¹ Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1975), 41.

² Moises Naim, "The Devil's Excrement," *Foreign Policy*, 22 Ağustos 2019.

Enerji savaşları, I. Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'nın tetiklediği Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki iç savaşlara kadar günümüzde de hız kesmeden devam etmektedir. Irak, Suriye ve Libya görünürde iç savaşın yaşandığı ancak arka planda enerji kaynakları için kapsamlı bir mücadelenin yürütüldüğü, Batılı ülkelerin ve bölgesel güçlerin vekalet savaşlarına sahne olan ülkeler haline gelmiştir. ABD, Irak ve Suriye'deki Rusya ise Irak ve Suriye'nin yanı sıra Libya'daki iç savaşa müdahil olmaktadır. Fransa ve İtalya, kendileri için önemli bir enerji tedarikçisi olan Libya'daki iç savaşını ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözeterek şekilde etkilemeye çalışmaktadır. Son dönemde özellikle Suriye iç savaşının başlaması ve Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle daha aktif bir dış politika sergileyen Türkiye hem Irak, Suriye ve Libya'da hem de Doğu Akdeniz'deki deniz alanlarında etkin bir mücadele ortaya koymaktadır. İran, sınır komşusu Irak'ta ve Suriye'de örtülü operasyonlarıyla iç savaşın kendisine sıçramaması için mücadele vermektedir. Irak, Suriye ve Libya'nın kültürel ve siyasi yapısının bir parçası olan, farklı etnik ve dini kökenden gelen gruplar ise bir dönem bağlı oldukları rejimlere karşı bağımsızlık ve özerklik arayışındadır. Tüm bu küresel ve bölgesel aktörler, Irak, Suriye ve Libya'da sadece siyasi ve diplomatik nitelikte değil aynı zamanda askeri anlamda da etkin bir çaba ortaya koymaktadır. Bölgenin petrol ve doğal gaz kaynaklarını ve bu kaynakların taşındığı güzergahları, transit ülkeleri, deniz alanlarını kontrol edebilmek ve güvenliğini sağlayabilmek için gerektiğinde silahlı müdahalelerde bulunmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada tarihsel perspektif dikkate alınarak, 20. yüzyılda yaşanan krizlerden hareketle Irak, Suriye ve Libya'da yaşanan enerji savaşları analiz edilmiş ve bu savaşların farklılaşan, benzeşen yönleri ve değişen aktörleri üzerinde durulmuştur. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, literatür taraması yapılarak Irak, Suriye ve Libya'daki enerji savaşlarına müdahil olan küresel ve bölgesel aktörlerin yürüttüğü mücadele ve bu aktörlerin siyasi hedefleri tartışılmıştır. Tarihsel bir bakış açısıyla küresel enerji rekabetinin ve enerji kaynaklarının, kaynak zengini ülkelerin siyasi tarihini nasıl etkilediği sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışma iki asli kısma ayrılmıştır. İlk bölümde petrolün Batılı ülkeler için önemi ele alınarak 20. yüzyılda yaşanan enerji savaşlarına kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde ABD'nin 2003'teki Irak müdahalesi ve Arap Baharı'nın neden olduğu Libya, Suriye iç savaşları enerji perspektifiyle ele alınarak, sonuç bölümünde genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

2. Batılı Ülkeler için Petrol'ün Önemi ve 20. Yüzyılda Ortadoğu'yu Etkisi Altına Alan Enerji Savaşları

Ortadoğu, Avrupalı ülkeler açısından Orta Çağ'da dini niteliğiyle Yakın Çağ'da ise ekonomik pazar ve hammadde ihtiyacını karşılama yönüyle ön planda çıkmıştır.³ Tarih boyunca okyanuslara ve sıcak denizlere erişim sağlamanın, verimli topraklar ve doğal kaynaklar açısından zengin bölgeleri elde edebilmenin tek yolu, Ortadoğu ve Kafkasya'da hakimiyet kurmayla bağlantılı olmuştur.⁴ Bu bağlamda petrolün önemli bir kaynak olarak keşfedilmesiyle Ortadoğu'da Batılı ülkelerin enerji mücadelesi, İran'ın ve Osmanlı Devleti'nin petrol kaynaklarını kontrol etme ve bu kaynaklar üzerinde imtiyaz elde etme girişimiyle başlamıştır. Rusya ve İngiltere arasında 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren İran petrol kaynaklarının araştırılması ve üretime dönüştürülmesi amacıyla imtiyaz elde edilmesine yönelik önemli bir mücadele yaşanmış ve İngiltere, 1901'de 60 yıl boyunca İran petrol kaynaklarını araştırma ve işletme hakkını elde eden ilk ülke olmuştur.⁵

Osmanlı Devleti'nin petrol kaynaklarının araştırılması ve işletilmesinde ise ilk somut adımı atan ülke Almanya olmuştur. 1888'de İstanbul'dan Bağdat'a kadar uzanacak bir demir yolunun yapımı ve bu demir yolu güzergahındaki petrolün ve diğer doğal kaynaklarının işletilmesi amacıyla Almanya'ya imtiyaz tanınmıştır. Ancak Almanya'ya tanınan bu imtiyaz İngiltere'nin tepkisini çekmiş ve Sultan Abdülhamit'in devrilmesinin ardından Almanya'yla yapılan anlaşmalar iptal edilerek, 1909 yılında Ortadoğu'nun petrol imtiyazları İngiltere'ye devredilmiştir.⁶ Bu dönem aynı zamanda Ortadoğu'da asırlarca hüküm süren Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı sürecinin hızlandığı ve I. Dünya Savaşı'nın yenilgisiyle Ortadoğu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'daki topraklarını ve hakimiyetini kaybettiği zaman dilimidir. Savaşın getirdiği ağır yenilgi, Osmanlı Devleti hakimiyetindeki petrol kaynakları açısından zengin Suriye ve Irak'ın İngiltere ve Fransa'nın hâkimiyetine girmesine neden olmuştur.

³ Muhammet Yıldız, "Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye," *Takvim-i Vekayi*, 6/2, (2018), 8.

⁴ A.g.e., 7.

⁵ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007), 155-156.

⁶ Ayhan Veysel, *İmparatorluk Yolu: Ortadoğu ve Petrol* (Bursa: Dora Yayıncılık Bursa, 2009), 108-109.

Osmanlı Devleti'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Irak sınırları içerisindeki petrol kaynaklarının yoğunlaştığı Musul vilayetini İngiltere'ye bırakmamak için dirense de Musul sorununun çözümü için büyük ölçüde İngiltere'nin hâkim olduğu Milletler Cemiyeti'nin adres olarak seçilmesinin ardından bu zengin topraklar da Batılı ülkelerin kontrolüne girmiştir.⁷

Ortadoğu'da bu gelişmelerin yaşandığı dönem, aynı zamanda İngiltere'nin dünyada başat güç olarak kabul edildiği bir dönemdir. İngiltere'yi egemen güç haline getiren en önemli unsurlardan birinin, güçlü donanması sayesinde denizlerde elde ettiği hakimiyet olduğu kabul edilse de dünya enerji kaynakları üzerinde kontrolünü sağlama girişiminin de bunda etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan Churchill'in petrole ilgili yaptığı değerlendirmeler dikkat çekicidir. İngiltere'nin 1912-1914 yılları arasında savaş ve ticaret gemilerinde kullanılan yakıt türünü kömürden petrole çevirme kararı almasının ardından, Churchill'in sözleri, I. Dünya Savaşı sırasında işgalci devletlerin temel felsefesini sergilemiştir:

*Kaderin çizdiği bu tehlikeli dalış sonucunda, hayatımızı bağladığımız donanmamızın en süper klas gemileri yalnızca petrole besleniyor. Eğer petrol alamazsak, hububat da pamuk da Britanya'nın ekonomik enerjisinin korunması için gerekli bin bir çeşit malı da alamayız. Güvenilir miktarda petrol stokunu makul fiyatlarla alabilmeyi garantilemek için amiralliğin, talep ettiği petrolün çoğunluğunun sahibi ya da en azından kaynaktan takipçisi olması gerekiyor.*⁸

Churchill'in ifadesi, enerji kaynaklarına sahip olmayla başat güç pozisyonunu sürdürme hedefi arasındaki doğrudan ilişkiyi ortaya koymuştur. Aynı strateji, İngiltere'nin başat güç statüsünü yitirmesinin ardından bu role soyunan diğer güçler tarafından da takip edilmiş ve bu bağlamda Ortadoğu, kaynak mücadelelerinin değişmeyen adresi haline gelmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından Avrupa'daki birçok ülkeyi ilhak ederek tekrar Avrupa için tehdit haline gelen ve dünya hakimiyetine soyunan Nazi Almanyası, büyük hedeflerine ulaşabilmek ve II. Dünya

⁷ Şayan Ulusan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, no. 16 (2008/Bahar-Güz): 242.

⁸ Necdet Pamir, *Enerjinin İktidarı* (İstanbul: Hayy Kitap, 2015), 70.

Savaşı'nı kazanabilmek için savaş süresince ihtiyaç duyduğu enerji kaynağını Sovyetler Birliği'nin bertaraf edip Hazar Bölgesi'nde Bakü petrolünü ve Ortadoğu'da İran petrolünü kontrolüne alarak elde etmeyi denemiştir.⁹ Ancak Sovyet topraklarındaki ilerleyişinin kesintiye uğraması ve ABD'nin savaşa dahil olmasıyla Almanya bu hedeflerine ulaşamadan yenilmiştir. İran'ın kuzey kesimi Sovyet Birliği'nin, güney kesimi ise İngilizlerin işgali altına girmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndaki mücadelesiyle İngiltere'nin ardından başat güç olmaya doğru evrilen ABD de benzer şekilde Ortadoğu'daki enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerinin 7 milyar varile ulaşan petrol ihtiyacının 6 milyar varilini karşılayarak kendi ulusal rezervlerinin üçte birini tüketen ABD, rezervlerindeki bu erime neticesinde kendi toprakları dışında yeni petrol kaynakları arayışına girmiştir.¹⁰ Böylece sağlam ve güvenilir rezervler bulma hedefiyle Ortadoğu ve Suudi Arabistan petrol kaynakları, ABD'nin hedefi haline gelmiş ve 1941'de Suudi Arabistan'la kiraya verme-ödünç verme sözleşmesi imzalamıştır.¹¹

ABD, sadece enerji tüketimini karşılamak amacıyla değil, aynı zamanda Sovyet Birliği'nin artan yayılmasını engellemek için de Ortadoğu petrollerini kontrol etmeyi istemiştir. Bu hedef, 1945 tarihli ABD Dışişleri Bakanlığı belgesinde yer alan "Suudi Arabistan petrol rezervleri, dünyanın en büyük rezervleri arasında. [...] Bu rezervler iki nedenle bizim kontrolümüzde olmalı. Bir yandan tükenen rezervlerimizin karşılanması, diğer yandan dost olmayan ellere geçmemesi için..."¹² ifadeleriyle ortaya koyulmuştur. Böylece Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'yle ABD ve İngiltere arasında Ortadoğu enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi de başlamıştır.

İran, bu ülkeler arasındaki mücadelenin ilk ortaya çıktığı ülkelerden biridir. İngiltere'nin İran'la 1933'te imzaladığı petrol anlaşmasını revize etmek istemesi üzerine yapılan müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla

⁹ Emine Kılıçaslan, "Enerji Savaşları," içinde *Enerji Diplomasisi*, der. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2015), 91-92.

¹⁰ Pamir, *Enerjinin İktidarı*, 71.

¹¹ A.g.e.

¹² A.g.e., 73.

İran, 1951’de petrol endüstrisini millileştirmiştir.¹³ İngiltere, İran Başbakanı Muhammed Musaddık’ın güçlü desteğiyle alınan bu karar sonucu İran’a askeri müdahalede bulunacağını sinyali vererek ABD’nin desteğini aramıştır. ABD, ilk etapta tarafsız kalmayı tercih etmiş ancak Sovyetler Birliği’nin İran petrollerinden pay istemesi ve İngiltere’nin müdahalesine karşı İran’ın kuzeyine asker yığması ve İran’ın millileştirme girişiminin diğer Ortadoğu ülkeleri için örnek teşkil edeceğinin fark edilmesinin ardından, ABD İngiltere’nin Musaddık’ı devirme planını desteklemiştir.¹⁴ Doğrudan ABD’nin uygulayıcısı olduğu “Ajax” kod adlı darbe operasyonu ile Musaddık devrilmiş ve yerine gelen yönetimle kısa sürede bir anlaşma yapılarak, İran petrolünün işletilmesi ve uluslararası pazarlara dağıtımı, neredeyse hisselerinin tamamı Amerikan ve İngiliz şirketlere ait bir konsorsiyuma devredilmiştir.¹⁵ Gerçekleştirilen bu darbe, Batılı güçlerin petrol kaynakları uğruna sadece silahlı müdahaleye değil, savunucusu oldukları demokratik teamüllere aykırı, ahlaki olmayan yöntemlere de başvurabileceğini göstermiştir.

1950’li yıllarda Ortadoğu’da petrol kaynakları üzerinde devam eden mücadeleye, petrolün Amerika ve Avrupa’daki tüketici ülkelere ulaştırılmasını mümkün kılan ve lojistik açıdan üstünlük sağlayan Basra Körfezi’nin ve Süveyş Kanalı’nın kontrolünün ve güvenliğinin sağlanması da dahil olmuştur. Zira Batılı ülkeler açısından petrolün kuyu başı maliyeti kadar, son kullanıcıya sunulana kadar geçen süredeki ulaştırma maliyeti ve petrolün taşındığı deniz yollarıyla boğaz geçişlerinin güvenliği de önemli bir meseledir. Basra Körfezi ve bu körfezi uluslararası sulara bağlayan Hürmüz Boğazı, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’ın petrol ve doğal gazının dünya enerji pazarlarına ulaşımını sağlayan önemli geçiş yollarından biridir. Bu güzergahın devamında ise uluslararası sulardan Kızıldeniz’e girişi sağlayan Babül Mendep Boğazı ve Kızıldeniz’i Akdeniz’e bağlayan Süveyş Kanalı, Ortadoğu ve Avrupa arasındaki enerji hareketliliğinin en ekonomik ve vazgeçilemez güzergahıdır. Bu geçiş yolları ve boğazlar İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan’dan yola çıkan petrol yüklü bir tankerin Afrika kıtasının çevresini kat etmek zorunda kalmadan, Kızıldeniz

¹³ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 175-176.

¹⁴ Veysel, *İmparatorluk Yolu*, 165-167.

¹⁵ A.g.e., 168.

üzerinden Akdeniz'e yani Güney Avrupa kıyılarına en kısa yoldan ulaşmasını sağlamaktadır.

Geçiş yollarının ve boğazların sağladığı bu lojistik üstünlük ise kaynak sahibi ülkelerin millileştirme girişimlerinin enerji kaynağından geçiş yollarına sıçramasına neden olmuştur. Bu kapsamda ilk adımı atan ülkelerden biri Süveyş Kanalı'na ev sahipliği yapan Mısır'dır. 1956'da Mısır Cumhurbaşkanı olan Albay Cemal Abdül Nasır, İngiltere'yi Mısır'dan ve Süveyş Kanalı'ndaki askeri üslerden uzaklaştırmak istemiştir.¹⁶ Tüm uyarılara rağmen İngiltere'nin çekilmemesi ve Mısır'ın Sovyetler Birliği'yle yakınlaşması nedeniyle ABD, İngiltere ve Dünya Bankası'nın Mısır'a Asuan Barajı'nın yapımı için ekonomik yardım teklifini geri çekmesi üzerine, Nasır 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmiştir.¹⁷ Nasır'ın bu girişimi karşısında, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırması sonucu kanal ulaşımı kapanmıştır. Bu krize Suriye'nin, bazı pompalama istasyonlarını bombalamasıyla Irak petrolünü Akdeniz'e taşıyan boru hattının işlevsiz hale gelmesi de eklenince, Batı Avrupa petrol ihtiyacının %70'ini tedarik edemez hale gelmiş ve Süveyş Kanalı Mart 1957'ye kadar kapalı kalmıştır.¹⁸

Tırmanarak savaşa dönüşen bu kriz karşısında ABD ise Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini arttıracak endişesiyle 1951'deki millileştirme girişimindeki tutumunun aksine Süveyş Krizi'nde İngiltere, Fransa ve İsrail'in yanında yer almadığı gibi bu ülkelere Mısır'dan çekilmeleri konusunda baskı yapmıştır.¹⁹ Böylece uluslararası destek bulamayan İngiltere, Fransa ve İsrail, Birleşmiş Milletler'in (BM) ateşkes çağrısına uymak zorunda kalmış ve işgal ettikleri bölgelerden çekilmiştir. Sonuç olarak Süveyş Krizi, İngiltere ve Fransa'nın I. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da kurduğu kendi çıkarlarına hizmet eden yapının yıkılmasına, İngiltere'nin Akdeniz'deki başat güç olma pozisyonunun sona ererek bölgeden çekilmesine ve oluşan bu boşluğun ise ABD ve Sovyetler Birliği tarafından doldurulmasına yol açmıştır.²⁰ Ayrıca Süveyş Krizi nedeniyle

¹⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)* (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 976.

¹⁷ A.g.e.

¹⁸ Şükrü Sina Gürel, *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri* (Ankara: İmge Kitapevi, 2018), 143-144.

¹⁹ Arı, *Geçmişten Günümüze*, 186-187.

²⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 979-980.

Batılı ülkelerde ve şirketlerde ortaya çıkan kaygı ve güvensizlik, tüketici ülkelerin petrol arama çalışmalarını, Avrupa'ya daha yakın ve siyasi açıdan Ortadoğu'ya göre daha istikrarlı olan Kuzey Afrika'ya kaydırmasına neden olmuştur. Böylece Libya, Cezayir, Fransız Sahrası ve Nijerya'da yapılan arama çalışmaları sonucu ulaşılan petrolle bu ülkeler, 1960'lı yıllarda Batılı ülkelerin tedarik zincirine ve dünya enerji piyasalarına dâhil olmuştur.²¹

Süveyş Krizi'nden güçlenerek çıkan Nasır'ın Arap ülkeleri arasında güç kazanması ve bölge liderliğine soyunması, Sovyetler Birliği'nin ise Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu boşluğu doldurmaya çalışarak Mısır ve Suriye'yle yakınlaşması, ABD'de Ortadoğu'nun Sovyetlerin etkisi altına gireceği ve petrolün kontrolünün kaybedileceği endişesine neden olmuştur. Bu izlenimle ABD Başkanı Dwight David Eisenhower kendi adını taşıyan bir doktrin ilan etmiştir. Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardımda bulunulması, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek saldırılara karşı bölge ülkelerinin bizzat ABD silahlı kuvvetleri devreye sokularak korunması, Eisenhower Doktrini'nde politika olarak benimsenmiştir.²² Bu politikanın bir sonucu olarak ABD, başta Suudi Arabistan olmak üzere Sovyet yayılmasının ve başını Nasır'ın çektiği milliyetçi ve anti sömürgeci eğilimlerin hedefindeki ülkeleri güvenlik şemsiyesi altına almış ve günümüzde de aktif olarak sürdürdüğü Ortadoğu'da İsrail'i siyasi, ekonomik ve askeri açıdan destekleme politikasını uygulamaya koymuştur. Böylece İsrail, Ortadoğu'daki çatışmaların öznesi haline gelirken, bölge ülkelerine sağlanan ABD desteği Arap ülkeleri arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Mısır ve Suriye'nin başını çektiği milliyetçi cephe, 1948'de İsrail'le başlayan savaşlarında İsrail'i destekleyen Batılı ülkelere karşı petrol ihracatını ve petrol fiyatlarını silah olarak kullanmayı tercih etmiş ve petrol ihraç eden Arap ülkelerini bu politikaya uymaları için zorlamıştır.

Kaynak sahibi ülkeler tarafından petrolün bir silah olarak kullanıldığı ilk girişimlerden biri, 1967'de Arap-İsrail Savaşı sonucu gerçekleşmiş ve Arap ülkeleri İsrail'i destekleyen Batılı ülkelere petrol akışını durdurmuştur. Ancak petrol ihracatının durdurulmasının neden olduğu ekonomik kaybın tedarikçi ülkeler açısından oldukça yüksek olması ve uluslararası enerji

²¹ Gürel, *Orta Doğu Petrolünün*, 145-146.

²² Arı, *Geçmişten Günümüze*, 190.

piyasasında oluşan arz açığının İran ve Venezüella'daki üretim artışlarıyla dengelenmesi sonucu ambargo askıya alınmıştır.²³ Bu gelişme, petrol ihraç eden Arap ülkelerinin petrol ithal eden Batılı ülkelere ekonomik açıdan bağımlı olduğunu ve Ortadoğu'da kaynak zengini ülkeler arasında bir birlikteliğin bulunmadığını kanıtlamış, Arap ülkeleri arasındaki ayrışmanın derinleşmesine neden olmuştur. Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt gibi petrol gelirlerine önemli ölçüde bağımlı olan Arap ülkeleri, Suriye ve Mısır gibi hatırı sayılır miktarda petrol sahibi olmayan ülkelerin petrol politikalarını yönlendirmelerine izin vermemek amacıyla Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nü (OPEC) kurmuştur.²⁴ Böylece ABD'nin başını çektiği Batı ittifakı, petrol ambargosu nedeniyle kısa süreli ekonomik bir kayba uğrasa da silahlı müdahalede bulunmadan sadece ekonomik pazar potansiyeliyle ambargonun askıya alınmasını sağlamış ve aynı zamanda Mısır'ın ve Suriye'nin diğer Arap ülkeleri üzerindeki etkisini zayıflatmıştır.

1980'li yıllar, Ortadoğu'da petrol üretimi gerçekleştiren ülkeler arasında üretim miktarı ve petrol fiyatları konusunda anlaşmazlıkların yaşandığı, bazı bölge ülkelerinin Ortadoğu'da lider olma hırslarının öne çıktığı dönem olmuş ve bu nedenle bölgede işgale, savaşa varan gelişmeler yaşanmıştır. Irak'ta 1979'da Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesi ve Arap ülkelerinin liderliğine soyunması, İran'la 1980'de bir savaşın yaşanmasına neden olmuştur. İran'ın üstünlük sağlayarak Irak'a ait petrol sahalarını ele geçirmesi, ABD'de Suudi Arabistan ve Kuveyt petrol kaynaklarının da kontrolünün kaybedilebileceği endişesi yaratmış ve ABD bu gerekçeyle Irak'ı desteklemeye başlamıştır.²⁵ Enerji sahalarının korunması amacıyla Çevik Kuvvet'in oluşturulmasına öncülük eden ABD, İran'ın savaş gemileri, petrol sahaları ve platformlarına saldırılar düzenlemiştir. Bu müdahaleler karşısında ekonomik açıdan sarsılan, silah ve teçhizat bakımından zayıflayan İran, 1988'de BM'nin ateşkes çağrısını kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁶

ABD'nin desteğiyle savaşta toprak kaybı yaşamayan, Arap dünyasında hegemonya kurarak Basra Körfezi'ni denetimi altına alma iddiasını

²³ Gürel, *Orta Doğu Petrolünün*, 185-186.

²⁴ A.g.e., 189.

²⁵ Veysel, *İmparatorluk Yolu*, 293.

²⁶ A.g.e., 294.

sürdüren Saddam, İran savaşının neden olduğu ekonomik kaybı gidermek ve bölgesel bir güç haline gelebilmek için petrol üretimini sınırlandırarak petrol fiyatlarını arttırmayı hedeflemiş ve OPEC ülkelerine baskı yapmaya başlamıştır.²⁷ Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bu karara uymamasını ekonomik bir savaş olarak değerlendiren Irak, Kuveyt'i Ağustos 1990'da işgal etmiştir. Bu işgali Batılı ülkeler Körfez Krizi olarak nitelendirilmiş ve Irak'a ekonomik ambargo uygulayarak silah sevkiyatını durdurmuştur.²⁸ Ancak yaptırımların yetersiz kalması, Irak'ın, Kuveyt'ten çekilmesi yönündeki BM kararlarına uymamasıyla, ABD'nin başını çektiği ve Avrupa'dan birçok ülkenin de katıldığı koalisyon güçleri, hava ve kara harekatiyle Kuveyt'i işgalden kurtarmıştır.²⁹ Ayrıca Mayıs 1991'de Kürtlerin ve Türkmenlerin yaşadığı, Irak topraklarından geçen 36. paralelin kuzeyinin kontrol altında tutulması ve bu bölgedeki halkların Saddam yönetimine karşı korunması amacıyla ABD, Fransa, Türkiye ve İngiltere'nin hava birliklerinden oluşan Çevik Güç oluşturulmuştur.³⁰ Böylece Kuzey Irak'a ait petrol kaynaklarının kontrolünün ve bölgedeki siyasi egemenliğin giderek Irak merkezi yönetiminin kontrolünün dışına çıktığı, Kuzey Irak'ta yaşayan halkların bağımsızlık taleplerinin baş gösterdiği bir süreç başlamıştır. Çevik Güç'le sınırları belirginleşen ve merkezi yönetimden giderek uzaklaşan Kuzey Irak, 2000'li yıllarda Ortadoğu'da petrol kaynakları üzerindeki mücadelenin yeni alanlarından biri haline gelmiştir.

3. II. Körfez Krizi, Arap Baharı ve Enerji Savaşları

20. yüzyıl boyunca enerji kaynaklarına hakim olmaya yönelik sürdürülen mücadele 21. yüzyılda iki önemli uluslararası gelişme nedeniyle şiddetlenmiş ve enerji savaşları, Ortadoğu'yu daha fazla etkisi altına alarak Doğu Akdeniz'e ve Kuzey Afrika'daki kaynak zengini ülkelere sıçramıştır. ABD'ye yönelik 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül Saldırısı ve 2011'de Kuzey Afrika'da patlak veren Arap Baharı'nın etkileri, Ortadoğu ve Kuzey

²⁷ Daniel Yergin, *Petrol (Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü)* (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1999), 884.

²⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1204.

²⁹ Arı, *Geçmişten Günümüze*, 470.

³⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1206.

Afrika'daki birçok ülkeyi istikrarsızlaştırarak iç savaşa sürüklemiştir. Enerji kaynaklarına hakim olma mücadelesi, Libya ve Suriye'yi etkisi altına alan iç savaşlarda hem Batılı ülkelerin hem de bu ülkeler adına Irak, Libya ve Suriye'de vekalet savaşı yürüten muhalif unsurların motivasyon kaynağı olmaya devam etmiştir.

3.1. 11 Eylül Saldırısının Ardından Irak'ta Yaşanan Enerji Savaşları

11 Eylül 2011'de New York'taki ikiz kulelere ve Washington'daki Savunma Bakanlığı binasına, Afganistan'da faaliyet gösteren El-Kaide bağlantılı teröristler tarafından çok sayıda sivilin yaşamını kaybettiği intihar saldırıları gerçekleştirilmiştir. ABD, bu saldırının ilk şokunu atlatır atlatmaz, terör örgütlerine karşı kapsamlı bir mücadele başlatmış ve bu mücadelesini Başkan George W. Bush'un adını taşıyan Bush Doktrini'ne dayandırmıştır. "Teröre karşı savaş", Bush Doktrini'nin en dikkat çekici unsurlarından biri olarak öne çıkmış ve bu kapsamda "ön alma stratejisi" ile ABD'nin çıkarlarına henüz bir tehdit oluşmadan dahi, yine doktrinde "haydut devlet" olarak tanımlanan ülkelere karşı kuvvet kullanımı, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin bir parçası haline getirilmiştir.³¹ ABD, ilk hedef olarak El-Kaide'nin merkezinin bulunduğu Afganistan'ı seçmiş ve NATO'nun da desteğini alarak terör oluşumlarına ve bunlara destek veren Taliban yönetimine karşı kapsamlı bir savaş başlatmıştır. Kısa süre sonra bu mücadele Orta Asya'dan Ortadoğu'ya kaymış ve Irak, terörle mücadele, ön alma stratejisi bağlamında ABD'nin hedefi haline gelmiştir. ABD, Saddam'ın kimyasal silah geliştirdiği ve bir terör dalgası yaratacağı gibi daha sonra ABD'nin yalanı olduğu ortaya çıkan bir iddiayla, Irak'a müdahalesine zemin hazırlamış ve bölge ülkeleriyle Avrupa ülkelerinin desteğini aramıştır. Bu süreçte, ABD Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Diego Garcia, Cibuti ve Umman'a yani Basra Körfezi'ne ve çevresine askeri yığınağı yaparken, Fransa ve Almanya ABD'nin Irak'a müdahalesine destek vermeyeceklerini açıklamış, Türkiye ise ABD askerlerinin topraklarında bulunmasına ve Türkiye'nin güneydoğu sınırından Irak'a girmesine izin vermemiştir.³² Ancak ABD, Avrupa'da

³¹ Haris Ubeyde Dündar, "Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme," *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 9, no. 2 (2018): 54-55.

³² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 2111-2112.

başta İngiltere olmak üzere İtalya, Portekiz, İspanya, Çekya, Polonya, Macaristan ve Danimarka'nın desteğini almayı başarmış ve Mart 2003'de Irak'ı bombalayarak II. Körfez Krizi'ni başlatmıştır. Büyük ölçüde İngiliz askerlerinin de sahadaki desteğiyle kısa sürede Irak'ta hakimiyet sağlayan ABD Saddam rejimini devirmiştir. Yeni dönemde, ABD'nin dizaynıyla Geçici Yönetim Konseyi oluşturularak, Irak'taki tüm halkların yönetime dâhil edilmesini hedefleyen bir anayasanın oluşturulması için çalışma başlatılmıştır.

2004'te geçici anayasa kabul edilmiş ve Irak federal yapıya dönüştürülmüştür. Bu federal yapıya göre Irak başkent, bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan yerel yönetimlerden oluşmuş ve federal/merkezi hükümetin yanı sıra bir de bölgesel yönetim kurulmuştur. Kürtlerin ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı ancak Kürtlerin hakimiyetinde olan Irak'ın kuzeyinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) oluşturulmuştur.³³ Böylece I. Körfez Savaşı sonrası Çevik Güç'le Irak'ın kuzeyinde şekillenmeye başlayan Kürt bölgesi yeni anayasayla yasal statüye kavuşmuştur. Bu federal yapıya göre ülke iktidarı Kürtler, Sünniler, Şiiler arasında paylaşılmış ve ilk Cumhurbaşkanı Kürt, Başbakan ise Şii kökenli olarak seçilmiştir. Ancak bu iktidar paylaşımı, yapılan yeni seçimlerle Kürt, Sünni ve Şii gruplar arasında krize dönüşmüş, Irak giderek İran'ın kontrolü altına girmiş ve iktidarı elinde bulunduran Şiiler, Sünni muhalefeti sindirmeye yönelik bir politika izlemiştir.³⁴

Irak federal yapıya bürünürken ABD ise yeni dönemde Irak'ın petrol düzeninin nasıl kurgulanacağını planlamıştır. Irak petrolünün işletilmesinde büyük ölçüde yabancı şirketlerin tercih edilmesi, petrol sektörünün özelleştirilerek yabancı sermayeye açılması, böylece OPEC'in petrol endüstrisindeki hakimiyetinin zayıflatılması, küresel petrol üretim miktarının ve petrol fiyatlarının belirlenmesinde Suudi Arabistan'ın hakimiyetinin dengelenmesi, Irak merkezi yönetiminin petrol gelirlerine tek başına sahip olarak tekrar ABD karşıtı bir yapıya dönüşmesinin engellenmesi, ABD'nin politikasını şekillendirmiştir.³⁵

Merkezi hükümet ise ABD'nin baskısıyla yeni Irak Anayasası'na dayanarak Saddam'ın daha önce petrol kaynaklarının çıkartılması ve işletilmesiyle

³³ Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 72.

³⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze*, 483-485.

³⁵ Veysel, *İmparatorluk Yolu*, 409-410.

ilgili Rusya ve Fransa gibi ülkelerle imzaladığı ve bu ülkelere imtiyaz tanıyan anlaşmaları tanımamayı tercih etmiş ve bu kapsamda 2005'den itibaren ülkenin güneyi ve kuzeyindeki birçok petrol sahasının araştırılması, geliştirilmesi ve işletilmesi için ABD, Hollanda, İrlanda, Kanada, İngiltere, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden şirketlerle yeni anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca KBY de merkezi hükümetten bağımsız olarak Norveç, Türkiye, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri ve Avustralya'dan şirketlerle Irak'ın kuzey kesimindeki petrol ve doğal gaz sahalarına yönelik arama ve üretim anlaşmaları gerçekleştirmiştir.³⁶

KBY'nin merkezi hükümetin bilgisi ve onayı dışında anlaşmalar yapması iki yönetim arasında krize neden olmuştur. KBY'nin Türk firmalarına verdiği petrol çıkarma lisanslarının ardından 2012'de Exxon Mobil'le de bir anlaşma yapması üzerine, merkezi yönetim yeni anayasaya göre enerji gelirlerinden KBY'ye aktarması gereken %17'lik payı askıya almıştır.³⁷ Merkezi yönetim bununla sınırlı kalmamış, KBY'nin Kuzey Irak'ta üretilen petrolü ve doğal gazı Türkiye üzerinden mevcut ve yeni inşa edilecek boru hatlarıyla dünya piyasalarına ihraç etme planlarına da karşı çıkmıştır.³⁸ Bu dönemde merkezi hükümetin Şiiilerin yönetiminde olması, KBY'nin ekonomik ve siyasi açıdan bağımsızlığa soyunması, iki yönetim arasındaki enerji krizinin en güçlü nedenleri arasında yer almıştır. Dolayısıyla bu kriz, 2003 sonrası Irak'ta Şii, Sünni ve Kürt gruplar arasındaki iktidar mücadelesinin de bir yansıması olmuştur.

Irak'taki politik rekabet ve siyasi istikrarsızlık, 2011'de ABD'nin askerlerini Irak'tan çekmesi ve ülke güvenliğini merkezi yönetime devretmesiyle derinleşmiş ve bölgede, enerji güvenliğini tehlikeye atacak gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Şii ve Sünni gruplar arasındaki gerilim giderek artmış, başkent Bağdat'ı hedef alan şiddet olayları, gösteriler gerçekleştirilmiş ve El-Kaide'yle bağlantılı bir terör örgütü olan Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) gerçekleştirdiği terör eylemleriyle Irak'ı hedef almaya başlamıştır. Kanlı eylemler gerçekleştirerek gücünü arttıran İŞİD'in özellikle 2014'te Irak ordusunu geri püskürterek önemli bir petrol bölgesi olan Musul'u ve Irak Merkez Bankası'nı ele geçirmesi, bölgede

³⁶ A.g.e., 411-415.

³⁷ Tolga Demiryol ve Hasan Deniz Pekşen, "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1190-2018)," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 5, no. 2 (2018): 143.

³⁸ A.g.e., 144.

ve dünyada şok etkisi yaratmış ve Irak'taki istikrarsızlığı ve Suriye'deki iç savaşı derinleştiren, bölgesel dengeleri altüst eden bir sürecin de başlangıcı olmuştur. IŞİD, bölgede oluşan otorite ve güvenlik boşluğundan yararlanarak Irak'ın Ninova ve Selahaddin şehirlerindeki birçok petrol sahasını ele geçirmiş ve elde ettiği petrolü kaçak yollarla satmıştır.³⁹ Ayrıca bölgedeki enerji altyapılarına yönelik petrol akışını engelleyecek saldırılar da gerçekleştirmiştir. Özellikle IŞİD'in Musul'dan sonra Kerkük'e yönelmesi, bölgedeki petrol sahalarını ve bu sahalardan elde edilen petrolü Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştıran Türkiye-Irak Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı tehdit eder hale gelmiştir. IŞİD'in 2014'te bu boru hattına saldırmasıyla Irak petrolünün dünya piyasalarına erişimi kesintiye uğramış ve bu saldırı petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.⁴⁰

IŞİD'in küresel enerji piyasalarını tehdit eder hale gelmesiyle ABD devreye girmiştir. ABD'nin askeri desteği, KBY ve merkezi yönetiminin de silahlı mücadelesi sonucu IŞİD'in Kuzey Irak'taki etkinliğini hızla azaltmıştır. Ancak IŞİD tehdidinin zayıflatılması, Irak ve komşu ülkeler açısından bölgesel gerilimi arttıracak yeni gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. IŞİD'le savaşta aktif görev alan KBY, IŞİD'in işgalinden kurtardığı Kerkük ve Ninova gibi petrol kaynakları açısından zengin ve farklı etnik grupların yaşadığı şehirlerin kontrolünü ele geçirerek bu vilayetlerin de dahil olduğu bir bölgede bağımsızlık için bir referandum düzenleme kararı almıştır.⁴¹ KBY'nin bu girişimi, sadece merkezi hükümetin değil aynı zamanda Irak'ın bölünmesine karşı olan komşu ülkelerin de sert tepkisine neden olmuştur. Merkezi hükümetin yanı sıra Türkiye ve İran'ın askeri seçeneğe başvuracağını açıklaması ve Türkiye'nin sınıra askeri güç yığmasına rağmen, KBY ABD'nin de zımni desteğiyle bağımsızlık referandumunu gerçekleştirmiştir. Ancak referandum sonrası, KBY bağımsızlığını ilan edemediği gibi merkezi hükümet, Irak ordusunun gerçekleştirdiği askeri hareketle KBY'nin kontrolü altındaki petrol sahalarının bulunduğu Kerkük'ü ve tartışmalı bölgelerin birçoğunu geri alarak⁴² KBY'nin petrolden elde ettiği gelirleri büyük ölçüde azaltmıştır. İran, Türkiye

³⁹ Omar Al-Nidawi, "How ISIL Changed The Oil Map of Iraq," *Al Jazeera*, 17 Aralık 2017.

⁴⁰ Süleyman Yaşar, "ISIS Attacks Deal Blow to Turkish Economy," *Al Monitor*, 13 Ocak 2014.

⁴¹ Demiryol ve Pekşen, "Enerji ve Güvenlik," 147.

⁴² Charles Stratford, "Iraqi Army Takes Full Control of Kirkuk From Kurdish Forces," *Al Jazeera*, 16 Ekim 2017.

ve merkezi hükümetin müdahalesi sonucu petrol bölgelerindeki hakimiyetini kaybeden KBY, Kürt halkının protestoları nedeniyle politik bir istikrarsızlığa savrulmuştur. Ayrıca Irak'ta IŞİD'le mücadele eden Şii milis güçleri destekleyen İran'ın da bölgedeki etkinliği giderek artmıştır. İran, merkezi hükümetle daha sıkı ilişkiler kurarak ABD askerlerinin çekilmesiyle Irak'ta oluşan boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Irak'ta yaşanan diğer bir önemli gelişme ise 2017'den itibaren Rusya'nın Irak'taki güç mücadelesine dahil olmasıdır. Rusya, KBY ve merkezi hükümet arasında bozulan ilişkileri fırsata dönüştürerek, KBY ile Kuzey Irak doğal gazını uluslararası pazara taşıyacak bir doğal gaz boru hattının inşası,⁴³ Kuzey Irak'ta yeni petrol keşiflerinin gerçekleştirilmesi⁴⁴ ve petrol boru hatlarının birlikte işletilmesine⁴⁵ yönelik birçok anlaşma imzalamıştır.

3.2. Arap Baharı'nın Etkisiyle İç Savaşa Sürüklenen Libya'daki Enerji Savaşları

II. Körfez Krizi'nin Irak'ı sürüklediği siyasi istikrarsızlık ve iç savaş ortamı, 2010'da Tunus'ta patlak veren halk ayaklanmalarıyla Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki ülkelere sirayet etmiştir. Aralık 2010'da Tunus'ta bir mühendisin gördüğü kötü muamele, zorlu hayat koşulları ve geçim sıkıntısı nedeniyle intihar etmesi, Tunus'ta despotik yönetime karşı kitlesel bir halk gösterisine dönüşmüş ve tırmanan protestolarla yaklaşık çeyrek asırdır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali ülkesini terk etmiştir. Tunus halkının despotik yönetime karşı gösterdiği mücadele, Kuzey Afrika'daki diğer halklara örnek olmuş ve isyanlar domino etkisiyle Yemen, Mısır, Libya, Bahreyn ve Suriye'ye sıçramıştır.

Batılı ülkeler, Tunus'taki ilk ayaklanmaları bir özgürlük arayışı ve Arap halklarının uyanışı olarak nitelendirmiş, ancak isyan dalgasının hızla Mısır ve Libya'yı etkisi altına alması ve bununla bağlantılı olarak küresel enerji piyasalarını olumsuz etkilemesi, bu yaklaşımlarını değiştirmiştir. Libya'nın petrol kaynakları açısından Afrika'daki en zengin ülke olması ve başta

⁴³ “Rosneft ve IKBY, Doğal Gaz Boru Hattı İnşasına İlişkin Anlaşma İmzaladı,” *Sputnik*, 25 Mayıs 2018.

⁴⁴ “Rusya'dan IKBY ile Petrol Anlaşması,” *Deutsche Welle*, 18 Ekim 2017.

⁴⁵ “Rosneft ve Erbil, IKBY'de Bir Boru Hattını Ortak Çalıştırmak için Proje Başlattı,” *Sputnik*, 20 Ekim 2017.

İtalya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleri için önemli miktarda petrol ve doğal gaz arz eden bir tedarikçi ülke olması,⁴⁶ Libya ve Mısır'daki isyan hareketlerini Batılı ülkelerin gündemine oturtmuştur.

Libya'daki isyanların başlamasıyla ülkedeki petrol ve doğal gaz üretimi önemli ölçüde azalırken, buna bağlı olarak küresel petrol fiyatları da hızlı bir artış trendine girmiştir.⁴⁷ 2004'den beri Libya doğal gazını İtalya'ya taşıyan ve İtalya'nın doğal gaz ithalatının yaklaşık %12'sini karşılayan Greenstream Doğal Gaz Boru Hattı, isyanların başlamasından 5 gün sonra kapanmıştır. Libya'dan enerji akışının kesilmesi, enerji piyasalarında isyan hareketlerinin diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki üretici ülkeleri etkisi altına alacağı ve Avrupa'nın en büyük üçüncü doğal gaz tedarikçisi olan Cezayir'den gelen enerji akışının da kesileceği endişesi yaratmıştır.⁴⁸ Ayrıca isyan hareketlerinin Mısır'a sıçraması, Batılı ülkeler açısından Süveyş Kanalı'nın güvenliğini tekrar gündeme getirmiştir. Ortadoğu petrolünün Akdeniz'e dolayısıyla Avrupa'ya geçişini sağlayan kanalın 1956'da yaşandığı gibi kapanma riski ve Libya'nın enerji arzındaki kesintinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki diğer üreticilere yayılma tehlikesi, Fransa'nın öncülüğünde Batı ittifakının BM ve NATO kapsamında harekete geçmesini sağlamıştır.

Batılı ülkeler, Tunus ve Mısır'da halk ayaklanmalarıyla gelişen devrim süreçlerine askeri açıdan müdahil olmazken, Libya'da isyan eden grupların petrol kaynakları açısından zengin birçok şehri ele geçirmesiyle Muammer Kaddafi yönetimine karşı Libya halkını desteklemiş ve Libya'ya askeri müdahalede bulunmuştur.⁴⁹ Öncelikle 17 Mart 2011'de Fransa, İngiltere ve Lübnan'ın öncülüğünde BM Güvenlik Konseyi, 1973 sayılı kararıyla ateşkesi sağlamak ve sivil haklı korumak amacıyla Libya hava sahasını uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve Kaddafi yönetimine karşı uluslararası yaptırımları arttırmıştır.⁵⁰ BM Güvenlik Konseyi'nin kararının ardından

⁴⁶ "Libya", *U.S. Energy Information Administration*, 9 Kasım 2015, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/LBY>

⁴⁷ Hakim Darbouche ve Fattouh Bassam, "The Implications of the Arab Uprising for Oil and Gas Markets," *The Oxford Institute for Energy Studies* (2011) 7-10.

⁴⁸ A.g.e., 29-33.

⁴⁹ Selin M. Bölme vd., "Batı ve Kaddafi Makasında Libya," *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Seta Rapor, no. 3 (2011): 28.

⁵⁰ "Libya UN Resolution 1973: Text Analysed," *BBC News*, 11 Mart 2011, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12782972>

Kaddafi rejimine karşı ilk hava hareketi, NATO kapsamında, Fransa'nın öncülüğünde Kanada, ABD, İtalya ve İngiltere'nin oluşturduğu koalisyon tarafından başlatılmış ve bu sürece paralel şekilde rejime karşı isyan eden gruplar silahlandırılmıştır.⁵¹

NATO müdahalesinin ardından Kaddafi rejimi çok kısa sürede yıkılmış ve Libya, kabilelerin, çeşitli siyasi ve ideolojik grupların birbiriyle savaştığı, istikrarsız, askeri gücünü yitirmiş, siyasi açıdan yönetilemez bir ülke haline gelmiştir.⁵² Kaddafi'nin devrildiği 2011 yılından 2020'ye kadar geçen süreçte, iç savaş şiddetlenerek tüm ülkeye yayılmış ve Libya, iki farklı hükümet tarafından yönetilen ve coğrafi olarak üçe bölünen bir ülkeye dönüşmüştür. Ülkenin batısında, Trablus ve Sirte gibi şehirlere hâkim olan, BM tarafından desteklenen ve uluslararası alanda tanınan Ulusal Mutabakat Hükümeti, doğusunda ise kendini Libya Ulusal Ordusu'nun komutanı olarak tanımlayan General Halefi Hafter'e bağlı grupların desteklediği, merkezi Tobruk'da bulunan Temsilciler Meclisi hakimiyet kurmuştur. Büyük bir kısmı çöllerden oluşan güney bölgeler ise yerel aşiretlerin kontrolünde kalmıştır.⁵³ Ancak Libya'daki asıl iktidar mücadelesi, İslamcı grupların desteğini alan Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Liberaller ve Ulusalcılar tarafından desteklenen Temsilciler Meclisi arasında yaşanmaktadır. Başta Türkiye, Katar ve İtalya tarafından desteklenen Ulusal Mutabakat Hükümeti BM tarafından tanınırken, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan, Rusya ve Fransa gibi bazı BM üyeleri Hafter'i dolayısıyla Temsilciler Meclisi'ni desteklemektedir.⁵⁴ ABD ise Libya konusunda açıklamalar yapmasına rağmen Suriye ve Irak'taki gibi sahada varlık gösterecek bir adım atmamaktadır.

Libya bu iki güç arasında bölünürken, 2011 yılında isyan hareketlerinin başlamasıyla durma noktasına gelen ulusal petrol üretimi, iç savaş koşullarının gölgesinde dalgalı seyir izlemiştir. Üretim miktarı, 2017 yılından itibaren hızla toparlanmaya başlasa da iç savaş öncesi 2010

⁵¹ Bölme vd., "Batı ve Kaddafi," 24.

⁵² Abdullah Orhan ve Soyalp Tamçelik, "Kuzey Afrika Enerji Güvenliği ve Akdeniz," içinde *Akdeniz Jeopolitiği*, der. Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker (Ankara: Nobel, 2019): 1033.

⁵³ "Libya'daki En Önemli Siyasi Aktörler Hangi Ülkeler ve Kim, Ne İstiyor?," *BBC News*, 2 Ocak 2020.

⁵⁴ Hülya Schenk, "İç Savaştan Enerji Oyununa: Libya'daki Denklem," *Deutsche Welle*, 6 Ocak 2020.

yılındaki üretim seviyesinin yaklaşık %56'sına ulaşabilmiştir.⁵⁵ Bu üretimin gerçekleştirildiği petrol sahalarının hakimiyetine yönelik Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Temsilciler Meclisi arasında sert bir mücadele yaşanmaktadır. Libya Ulusal Ordusu, önce ülkenin doğusunda Bingazi'yi çevreleyen Petrol Hilalini, daha sonra güneybatıda ülkenin en büyük petrol sahalarını bulundurduğu tahmin edilen bölgeleri ele geçirmiştir.⁵⁶

Libya'yı yönetme iddiasındaki iki güç arasındaki enerji kaynaklarına sahip olma mücadelesi Batılı güçler tarafından körüklenmektedir. Özellikle Fransa ve İtalya, Kuzey Afrika'nın en zengin enerji kaynaklarını kontrol edebilmek amacıyla ülkedeki iktidar mücadelesinde taraf olmakta ve sahada savaşan gruplara destek vererek aslında karşılıklı bir vekalet savaşı yürütmektedirler.⁵⁷ İtalya, ulusal petrol şirketi ENI üzerinden Libya'daki enerji ve ekonomi alanındaki çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. İtalya, Ulusal Mutabakat Hükümeti'yle daha yakın ilişkiler geliştirmesine rağmen, Temsilciler Meclisi'yle de diyalogunu sürdürerek Libya'nın belirsiz geleceğine yönelik bir denge siyaseti izlemekte ve Libya'dan İtalya'ya ulaşan enerjinin üretildiği sahaların güvenliğini sağlamak için silahlı örgütlere para yardımıyla bulunmaktadır.⁵⁸ Kaddafi'nin devrilmesine öncülük eden Fransa ise Temsilciler Meclisi'ni aktif bir şekilde desteklemekte ve özellikle Libya Ulusal Ordusu'nun Libya'nın güney bölgelerindeki petrol sahalarını ele geçirmesine yardım etmektedir.⁵⁹ Fransa'nın bu desteği, İtalya'da büyük rahatsızlık yaratmaktadır. Enerji çıkarlarının tehlikeye girmesinin yanı sıra Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından Libya üzerinden yasadışı mülteci akınına da maruz kalan İtalya'daki siyasetçiler, Fransa'yı ulusal petrol şirketi TOTAL'in çıkarlarını gözetebilmek adına Libya'daki istikrarsızlığı kullanmakla suçlamaktadır.⁶⁰

⁵⁵ “BP Statistical Review of World Energy 2019, 68th edition, 2019,” *British Petroleum*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>

⁵⁶ Marianne Arens, “Libya’da Fransa ile İtalya Arasında Vekil Savaşı,” *World Socialist*, 1 Mart 2019.

⁵⁷ Arens, “Libya’da Fransa.”

⁵⁸ Oğuz Güngörmez, “İtalya’nın Libya Politikası,” *SETA Perspektif*, no. 257 (Ankara: SETA, 2020).

⁵⁹ Arens, “Libya’da Fransa.”

⁶⁰ Areeb Ullah, “French-Italian Scramble Over Libya Fuels Haftar’s Offensive,” *Middle East Eye*, 9 Nisan 2019.

Libya'daki iktidar mücadelesini, Doğu Akdeniz'deki gelişmelerin seyri de etkilemektedir. İç savaşın başından itibaren 2019'a kadar Libya'daki mücadeleye müdahil olmamaya çalışan Türkiye, Doğu Akdeniz'de Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY), İsrail ve Mısır arasında kurulan enerji denkleminin dışında kalması nedeniyle politikasını değiştirmiştir. 2010'lu yılların başında Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz kaynaklarının bu bölgeye sınırı olan ülkelerden hangisinin Münhasır Ekonomik Bölge'sinde (MEB) olduğu ve bu kaynaklardan yararlanma hakkının hangi ülkeye ait olduğu tartışmaları, Türkiye ve bölgedeki diğer ülkeler arasındaki siyasi gerilimi tırmandırmıştır. Bu açıdan Türkiye'nin dışarıda bırakılarak Mısır, İsrail, Yunanistan, İtalya, Ürdün, Filistin ve GKRY arasında Doğu Akdeniz Doğal Gaz Forumu'nun oluşturulması, GKRY'nin Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Doğu Akdeniz'deki egemenlik haklarını ihlal edecek şekilde Mısır, Lübnan ve İsrail'le MEB anlaşmaları imzalaması, bu ülkelerin söz konusu anlaşmalara dayanarak doğal gaz arama faaliyetlerini sürdürmeleri ve GKRY ve Yunanistan'ın Türkiye ile KKTC'yi enerji kaynaklarından mahrum bırakmak istemesi, Türkiye'nin Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklemesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de kurulan ve ulusal çıkarlarını tehlikeye atan enerji oyununu bozacak bir hamle gerçekleştirerek, Kasım 2019'da Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti'yle MEB anlaşması imzalamış⁶¹ ve Libya ile Doğu Akdeniz'deki karşılıklı deniz yetki alanlarının sınırlarını belirlemiştir. Böylece Türkiye, Doğu Akdeniz'deki doğal gaz arama faaliyetlerini yasal zemine oturtma fırsatı yakalamış ve Yunanistan ile GKRY'nin Türkiye'yi dar bir deniz koridoruna hapsedme ve bu sayede bölgedeki enerji kaynaklarından istifade edebilmesine engel olma girişimlerinin de önüne geçmiştir. MEB anlaşması karşılığında Ulusal Mutabakat Hükümeti ise Libya Ulusal Ordusu'na karşı sürdürdüğü mücadeleyi desteklemek için Türkiye'den yardım istemiş ve bu kapsamda Türkiye Libya'ya askeri personel ve teçhizat göndermiştir.⁶² Ancak hem MEB anlaşması hem de Türkiye'nin askeri yardımı AB, Yunanistan,

⁶¹ “Libya ile Tarihi Anlaşma İmzalandı! Akdeniz'de Oyun Bozuldu,” *Sabah*, 3 Aralık 2019.

⁶² “TSK Libya'da Göreve Başladı! Hafter'e İlk Darbe Oradan Vurulacak,” *Akşam*, 7 Ocak 2020.

Mısır, Fransa, GKRY ve İtalya tarafından eleştirilmiş ve Ulusal Mutabakat Hükümeti bu ülkelerin hedefi haline gelmiştir. Türkiye'nin askeri yardımı sayesinde Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin güç kazanması nedeniyle Libya Ulusal Ordusu'na bağlı milis güçler, Türkiye'nin desteğini protesto etmek için ülkenin ihracat limanlarının kapatılması çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının ardından kısa bir süre sonra Libya'nın ana petrol ihracat limanından enerji akışı milis güçler tarafından durdurulmuştur.⁶³ Libya petrol ihracatının durdurulmasının Almanya öncülüğünde Berlin'de uluslararası toplumun katılacağı ve Libya'nın geleceğinin tartışıldığı toplantıya denk gelmesi, diplomatlar tarafından Hafter'in bu toplantıdaki baskıyı arttırmak için yaptığı hamle olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴

Türkiye'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne desteği Fransa'yı oldukça rahatsız etmiştir. Fransa AB'nin ve NATO'nun desteğini almaya çalışarak Türkiye'nin hem Libya'daki hem de Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerine engel olmaya ve Türkiye'yi Libya'dan uzaklaştırarak Libya Ulusal Ordusu'nun başarılı olabilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Fransız gemilerinin Türk donanması tarafından Akdeniz'de ağır tacize uğradığı iddiasını NATO'nun gündemine taşıyarak Türkiye'yi saldırganlıkla suçlamak istemiş ancak bu iddiası NATO üyelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmemiştir.⁶⁵

Fransa, İtalya ve Türkiye'nin yanı sıra Libya'da etkili olmaya çalışan diğer aktör ise Rusya'dır. Rusya Libya Ulusal Ordusu'na hem askeri teçhizat hem de Wagner adını taşıyan özel güvenlik şirketi üzerinden paralı asker göndererek destek olmaktadır. Bu paralı askerlerin Rusya'ya ait savaş gemilerini Libya limanlarına güvenli bir şekilde yanaştırabilmek ve Libya'dan Güney Avrupa'ya gerçekleşen enerji akışını kontrol edebilmek için görev yaptığı iddia edilmektedir.⁶⁶ Libya Ulusal Ordusu Komutanı Hafter'in 2015'te yardım karşılığında Rusya'ya yeni enerji anlaşmaları

⁶³ "Pro-Haftar Forces 'Block Oil Exports' from Key Libya Ports," *France 24*, 18 Ocak 2020.

⁶⁴ "Haftar Forces Block Libya Oil Exports, Raising Stakes For Sunday's Berlin Peace Summit," *Middle Easy Eye*, 18 Ocak 2020.

⁶⁵ "Türkiye'yi Şikayet Etmişti, Fransa'dan Destek Çıkmadı," *Hürriyet*, 2 Temmuz 2020.

⁶⁶ "Wagner Grubu: Libya'daki Rus Paralı Askerler Hakkında Neler Biliniyor?," *BBC News*, 7 Ocak 2020.

yapma ve önemli limanlara erişim sağlama teklifinde bulunması⁶⁷ bu iddiaları doğrulamaktadır. Ayrıca Rus enerji şirketlerinin 2011 öncesi Rusya'nın Kaddafi'yle imzaladığı ancak iç savaşla askıya alınan enerji anlaşmalarını tekrar canlandırmak için harekete geçmiş olması,⁶⁸ Rusya'nın Libya iç savaşına müdahalesinin en önemli nedenlerinden birinin enerji olduğunu göstermektedir. Rusya'nın Libya Ulusal Ordusu'nu desteklemesi ise Türkiye'yi rahatsız etmektedir. Öyle ki Suriye'de ABD'ye karşı Türkiye'nin Rusya'yla kurduğu ittifak, Libya'da tersine dönmek üzeredir. Türkiye, ABD'nin Libya'ya daha fazla müdahil olmasını ve Libya'da Rusya'nın karşısına güçlü bir rakip olarak çıkarak denge kurmasını istemektedir.

3.3. Suriye'de Enerji Kaynakları için Sürdürülen Mücadele

Tunus'ta ilk isyan dalgasının başlamasından yaklaşık dört ay sonra, Kuzey Afrika'da başlayan değişim talepleri ve halk ayaklanmaları, Ortadoğu'da Suriye'yi etkisi altına almış ve yıllar boyunca baskı, siyasi krizler, işsizlik ve ağır ekonomik koşullar altında yaşayan Suriye halkı Beşar Esad rejimine karşı ayaklanmış. Rejime karşı ilk gösteriler, 17 Mart 2011'de ülkenin güneyinde Dera kentinde başlamıştır. Rejimin geri adım atmamaya gösterileri sert ve kanlı müdahalelerle bastırması, isyan dalgasının Şam, Lazkiye, Halep, Hama, Kamışlı, Banyas ve Humus gibi önemli şehirlere sıçramasına ve Suriye'nin 9 yıldır devam eden bir iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. İç savaş özellikle ülkedeki farklı etnik kökenden ve dini inanıştan gelen grupların rejime karşı silahlı mücadelesiyle tırmanmış, Suriye kısa sürede başta Avrupa ve Kafkasya olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen militanların savaş alanı haline gelmiştir. Rejime karşı savaşan gruplar arasında muhalefeti oluşturan Özgür Suriye Ordusu⁶⁹ ve İslamcı, Selefi gruplar olan El Nusra Cephesi (Şam Fethi Cephesi), Ceyş-ül İslam ve Ahrar uş-Şam öne çıkmıştır. Ayrıca Kürtlerin oluşturduğu Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile bu partinin silahlı kanadı

⁶⁷ Anna Borshchevskaya, "Russia's Growing Interests in Libya," *The Washington Institute*, Policywatch 3248, 24 Ocak 2020.

⁶⁸ Aidan Lewis, "Russia's Rosneft, Libya's NOC Sign Oil Offtake Deal," *Reuters*, 21 Şubat 2017.

⁶⁹ İç savaş sırasında Suriye Silahlı Kuvvetleri'nden ayrılan askerler tarafından Esad rejimini devirmek için oluşturulmuştur.

olan Halk Koruma Birlikleri (YPG) de ülkede oluşan otorite boşluğundan faydalanmak istemiş ve çeşitli ittifaklar içerisine girmiştir.

ABD, muhalif grupların rejime karşı örgütlenmesinde ve Suriye'deki iç savaşın tırmanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Suriye'deki gruplara tanksavar, top, havan gibi ağır savunma ve silah sistemleri sağlayarak para yardımıyla bulunmuş, dünyadaki diğer çatışma bölgelerinden rejime karşı savaşacak paralı asker ve militanlar toplayarak bu grupları eğitip donatmıştır.⁷⁰ Ancak zamanla paralı askerlerin ve militanların oluşturduğu radikal İslamcı grupların kontrol dışına çıkmasıyla ABD tüm yardımlarını durdurmuştur. El-Kaide ve uzantısı El-Nusra militanlarının da bu gruplara katılmasıyla ortaya çıkan IŞİD, 2013'den itibaren başta Suriye ve Irak olmak üzere çevre ülkeleri de tehdit eden terör dalgası yaratmıştır.⁷¹ IŞİD'in Suriye'de Amerikalı bir gazeteciyi kaçırarak katletmesi, birçok eyleminde ABD'yi hedef olarak seçmesiyle ABD, PYD'yi dolayısıyla ülkedeki Kürtleri en yakın müttefiki olarak seçmiş ve IŞİD'e karşı savaşacak YPG'yi ağır askeri teçhizat ve askeri eğitim yönünden desteklemeye başlamıştır.⁷²

Irak'ın Musul vilayetindeki Merkez Bankası'nı ve petrol sahalarını ele geçirmesinin ardından sağladığı ekonomik güç nedeniyle IŞİD'in yok edilmesi, ABD ve Batılı müttefikleri için Beşar Esad'ın devrilmesinden daha öncelikli bir mesele haline gelmiştir. Bu bakış açısıyla Suriye'deki rejimi tamamıyla ortadan kaldıracak Libya'daki gibi bir NATO müdahalesinin de önüne geçilmiştir. Ancak rejimin muhaliflere karşı kimyasal saldırı gerçekleştirdiği iddiaları sonucu ABD, Fransa ve İngiltere doğrudan rejimin başkenti Şam'ı hedef alan hava saldırıları gerçekleştirmiştir.⁷³ Fakat bu saldırılar rejimin varlığını ortadan kaldıracak boyutta olmamıştır.

Batı ittifakının bu girişimleri Rusya, İran ve Türkiye'yi Suriye iç savaşında daha aktif ve etkin bir politika izlemek zorunda bırakmıştır. Rusya, iç savaşın başından beri arkasında durduğu rejimi aktif olarak sahada desteklemeye

⁷⁰ Ufuk Cerrah, "Tarihsel Süreç İçerisinde ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın Suriye'deki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Doğu Akdeniz'in Güvenliğine Etkileri," içinde *Akdeniz Jeopolitiği*, der. Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker (Ankara: Nobel, 2019), 70.

⁷¹ A.g.e., 70.

⁷² Ali Semin, "Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO, IŞİD, PYD, Denklemi," *Bilgesam Analiz* 1234, (2019).

⁷³ "ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'yi Vurdu," *NTV*, 14 Nisan 2018.

başlamıştır.⁷⁴ Bu kapsamda hem hava saldırılarıyla rejim muhaliflerini hedef almaya başlamış hem de rejimi savunmak amacıyla Lazkiye'ye hava savunma sistemleri yerleştirerek yaklaşık 2000 Rus askerini sahaya göndermiştir.⁷⁵ İç savaşın başından beri rejimi destekleyen İran da Suriye'de savaşan Hizbullah militanları üzerinden kendisi gibi Şii olan rejimi desteklemiş ve böylece Suriye'de rejimin yıkılarak yerine Sünni bir devletin kurulmasına engel olmaya çalışmıştır. Türkiye ise ilk gösterilerin başladığı andan itibaren rejimin devrilmesini ve ılımlı muhaliflerin desteklenmesini hedefleyen politikasını sürdürmüş, ancak ABD'nin ve Batılı müttefiklerinin PYD/YPG'yi desteklemeye başlamasıyla iç savaşın başlangıcında yer aldığı Batı ittifakından ayrılmak zorunda kalmıştır. Rejimi desteklemelerine rağmen Rusya ve İran'la yakınlaşan Türkiye hem IŞİD'e hem de 30 yılı aşkın süredir savaştığı PKK'nın uzantısı olarak değerlendirdiği PYD/YPG'ye karşı düzenlediği Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtlarıyla doğrudan Suriye'ye askeri müdahalelerde bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, Rusya ve İran, Batılı ülkeleri dışarda bırakarak Suriye'de ateşkesin sağlanması, iç savaşın son bulması ve bir anayasa yapılarak Suriye'nin normale dönmesi için üçlü bir mekanizma oluşturmuş ve bu kapsamda çok sayıda toplantı gerçekleştirmiştir. Bu üçlü mekanizmayla atılan adımlar, rejim ile muhalifler arasındaki çatışmaları bir süre durdurmuş ancak tarafları memnun edecek bir çözüm sağlanamadığı için çatışmalar yeniden başlamıştır.

Libya iç savaşında karşımıza çıktığı gibi, Suriye'deki iç savaşta da hem sahada rejime karşı savaşan tarafların hem de bunlara destek veren Batılı ve komşu ülkelerin mücadelesinin temel motivasyonlarından biri enerjidir. Zira Suriye'nin hem kara hem de deniz alanlarında önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. ABD Enerji Bilgi İdaresi'ne göre Suriye'nin 2,5 milyar varil petrol, 8,5 trilyon kübik feet (yaklaşık 240 milyar metreküp) doğal gaz rezervi ve Doğu Akdeniz'e açılan üç enerji ihracat terminali bulunmaktadır.⁷⁶ Ancak bu rezerv potansiyeline rağmen Suriye'nin enerji üretimi ve enerji sektörü, iç savaşın başlaması, ABD ve AB'nin rejime karşı uyguladığı yaptırımlar nedeniyle büyük bir yara

⁷⁴ "Syria Crisis: Russian Air Strikes Against Assad Enemies," *BBC News*, 30 Eylül 2015.

⁷⁵ Dion Nissenbaum ve Carol E. Lee, "Russia Expands Military Presence in Syria, Statllite Photos Show," *The Wall Street Journal*, 22 Eylül 2015.

⁷⁶ "Syria," *U.S. Energy Information Administration*, 24 Haziran 2015.

almıştır. Suriye’de iç savaş öncesi günlük 383 bin varil petrol, 316 milyon metreküp doğal gaz üretimi gerçekleştirilirken, petrol üretim miktarı özellikle IŞİD’in Suriye iç savaşına dahil olmasıyla günlük 25 bin varile kadar gerileyerek neredeyse durma noktasına gelmiştir.⁷⁷

Rezerv potansiyeli açısından İran ve Irak’a göre oldukça az miktarda petrol ve doğal gazı sahip olsa da Doğu Akdeniz’e açılan uzun bir sahil şeridinin bulunması, Suriye’yi Ortadoğu enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından önemli bir ülke haline getirmektedir. Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji kaynaklarının bir kısmının Suriye’nin deniz yetki alanının içinde bulunması, Doğu Akdeniz’deki enerji mücadelesinde söz sahibi olmak isteyen ülkeler açısından Suriye’yi stratejik kılmaktadır. Suriye, Ortadoğu enerji kaynaklarını dünya enerji piyasalarına ulaştırmayı hedefleyen enerji nakil hatlarının geçiş güzergahında yer alan bir ülkedir. Bu açıdan hem Katar doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa’ya ulaştıracak ABD destekli Katar-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı projesinin hem de İran ve Irak doğal gazını Doğu Akdeniz üzerinden Avrupa’ya ulaştıracak Rusya destekli İran-Irak-Suriye Doğal Gaz Boru Hattı projesinin kilit güzergah ülkesi konumundadır.⁷⁸

ABD ve Rusya destekli, birbirine rakip bu iki boru hattı projesi Suriye’de iç savaşın başlamasında etkili olan önemli faktörlerden biridir. İç savaş öncesi Esad’ın Rusya’nın çıkarlarını gözeterek şekilde ABD destekli Katar-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı projesine karşı çıkması, ABD, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye açısından doğrudan Esad’ın hedef alınmasına ve Batı basınında “Esad Gitmeli” propagandasının başlamasına neden olmuştur.⁷⁹ Esad’ın Rusya destekli İran-Irak-Suriye Doğal Gaz Boru Hattı projesini tercih etmesi, Avrupa’nın enerji arz güvenliğinin artırılması ve Rusya’nın ekonomik açıdan sınırlandırılması çabalarını boşa çıkarırken, ABD ve Batılı müttefiklerin önemli bir ekonomik kazançtan da mahrum kalmasına neden olmuştur.⁸⁰ 2011 yılında Suriye, İran ve Irak arasında İran-Irak-Suriye Doğal Gaz Boru Hattı’nın inşası için bir anlaşma imzalanması ise Suudi Arabistan ve Katar’ın rejimi hedef almasına ve Suriye’ye

⁷⁷ A.g.e.

⁷⁸ Endre Szenasi, “Syria: Another Dirty Pipeline War, Defence Review,” *The Central Journal of The Hungarian Defence Forces* 145, no. 1 (2017): 193.

⁷⁹ A.g.e., 194.

⁸⁰ A.g.e., 195.

savaşmak üzere gidecek militanlara maddi ve lojistik destek sağlamasına zemin hazırlamıştır.⁸¹ Ayrıca Türkiye'nin rejime karşı sert bir pozisyon belirlenmesinde güvenlik kaygılarının, insani hassasiyetlerinin yanı sıra Esad tarafından İran-Irak-Suriye Doğal Gaz Boru Hattı'nın tercih edilmesi etkili olmuştur. Bu boru hattı bölgesel enerji hareketliliği açısından sadece Türkiye'yi devre dışı bırakmakla kalmamakta, aynı zamanda 1970'li yıllardan itibaren Irak petrolünü ve 2000'li yıllardan itibaren Hazar doğal gazını dünya enerji piyasalarına ulaştıran Türkiye'nin stratejik konumuna da zarar vermektedir. Türkiye'nin Avrupa'ya açılan bölgesel enerji merkezi olma yönündeki politikalarını da baltalamaktadır.

Uluslararası ve bölgesel güçlerin boru hatları üzerinden sürdürdüğü rekabet, sahada rejime muhalif grupların Suriye'nin enerji kaynaklarının kontrolünü sağlama mücadelesine dönüşmüştür. Bu unsurlar arasında özellikle Irak ve Suriye'yi içine alacak şekilde bir İslam devleti kurmayı hedefleyen IŞİD'in önce Irak'ın Musul vilayetini ele geçirmesiyle başlayan ve ardından Suriye'ye yayılan ilerleyişi, Suriye iç savaşının derinleşmesine ve rejime karşı sürdürülen savaşın sahada enerji kaynaklarının ele geçirilme mücadelesine dönüşmesine neden olmuştur. IŞİD, 2014'te Deyr Ez-Zor kenti yakınlarındaki Suriye'nin en büyük petrol alanı olan El-Omer sahasının yanı sıra Rakka ve Haseke vilayetlerindeki bazı petrol kuyularını da ele geçirerek kısa sürede Suriye'nin petrol yataklarının yaklaşık %40'ını ve petrol üretiminin %60'ını kontrolü altına almıştır. Böylece hem Irak hem de Suriye'deki petrol sahalarını ele geçiren IŞİD'in günlük petrol üretim miktarı 50-60 bin varile ve bu üretimden elde ettiği gelir ise yıllık 800 milyon dolara ulaşmıştır.⁸²

IŞİD'in Suriye'deki ilerleyişini durdurmak ve ele geçirdiği bölgeleri geri almak için ABD PYD/YPG'yi, Rusya ve İran ise rejimi desteklemeye başlamıştır. Hem ABD destekli YPG'nin hem de rejim güçlerinin sürdürdüğü mücadele sonunda IŞİD'in elindeki petrol sahaları geri alınarak IŞİD Suriye'de dar bir alana hapsedilmiş ve etkisizleştirilmiştir.⁸³

⁸¹ Tuğçe Varol, "Enerji Güvenliği Açısından Suriye, Kuzey Irak ve IŞİD Açmazı," içinde *Enerji Diplomasisi*, der. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2015), 502.

⁸² Ece Göksedef ve Melis Kobal "IŞİD Petrol A.Ş.," *Al Jazeera Türk*, 30 Ekim 2014.

⁸³ Mehmet Çağatay Güler ve Can Acun, "Suriye'de Doğal Kaynaklar Savaşı," *SETA Analiz* 293, 11.

Rejimin ve PYD/YPG'nin IŞİD'e karşı savaşmasına rağmen, ABD'nin Rus Wagner şirketinin paralı askerleri ve İranlı milislerce desteklenen rejimi hava saldırılarıyla hedef alması⁸⁴ sonucu, rejim IŞİD'den aldığı bölgeleri PYD/YPG'ye terk etmek zorunda kalmış ve böylece bir dönem IŞİD'in ele geçirdiği enerji kaynakları, üretim ve ihraç potansiyeli PYD/YPG'nin kontrolüne geçmiştir. PYD/YPG, Deyr Ez-Zor'un doğusundaki 10'dan fazla petrol sahasının yanı sıra Rakka ve Haseke'deki petrol yataklarını ele geçirerek Suriye'nin enerji kaynaklarının dörtte üçünü kontrolü altına almıştır.⁸⁵

ABD'nin desteğiyle PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde hem askeri hem de ekonomik anlamda güç kazanması, iç savaşın başında belirli bir süre ortak hareket eden ABD ve Türkiye'yi karşı kaşıya getirmiştir. Türkiye, ABD'nin PYD/YPG'yi en yakın müttefiki olarak belirlemesine, PYD/YPG'yi hem askeri teçhizat hem de askeri eğitim açısından desteklemesine ve PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde Fırat Nehri'nin doğusu ve batısına hakim olma çabasına şiddetle karşı çıkmıştır. Türkiye tüm bu girişimleri, güney sınırları boyunca Doğu Akdeniz'e kadar uzanacak bir Kürt koridoru oluşturma hedefi olarak değerlendirmiş ve bir beka meselesi haline getirerek⁸⁶ ABD'den uzaklaşıp Rusya ve İran'la yakınlaşmıştır. Buna karşın ABD geri adım atmamış aksine IŞİD'le mücadele ettiği ve enerji kaynaklarının güvenliğini sağladığı gerekçesiyle PYD/YPG'ye yüzlerce tır askeri zırhlı araç, tank ve ağır silah sistemi yardımında bulunmaya devam etmiştir. Uyarıları dikkate alınmayan Türkiye ise PYD/YPG'ye yönelik üç ayrı kara harekatı gerçekleştirmiş ve en son 2019'da icra ettiği Barış Pınarı Harekatı'yla PYD/YPG'nin bazı bölgelerden geri çekilmesi sağlanmıştır. Bu sırada Rusya da Suriye'nin kuzeydoğusundaki petrol rafinerilerinin rejime geri verilmesi gerektiğini açıklamıştır.⁸⁷ Rusya'nın ve Türkiye'nin girişimleri bununla sınırlı kalmamış her iki ülke, Soçi'de PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzey bölgelerinden çekilmesi gerektiği konusunda anlaşmış

⁸⁴ Mahmud Osman, "Uluslararası Güçler Petrol Üzerinden Suriye'de Söz Sahibi Olmanın Peşinde," *Anadolu Ajansı*, 11 Kasım 2019.

⁸⁵ Güler ve Acun, "Suriye'de Doğal," 12.

⁸⁶ Cemal Kakışım, "Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar," *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, no. 3 (2017): 434.

⁸⁷ Beraat Gökkuş, "Rusya: Suriye'nin Kuzey Doğusundaki Petrol Sahaları Suriye'ye Geri Verilmeli," *Euronews*, 23 Ekim 2019.

ve Suriye'nin bazı petrol bölgelerinde ortak devriyeler başlatmıştır.⁸⁸

ABD ise PYD/YPG'yi güçlendirmek, petrol kaynakları ve lojistik yolların güvenliğini sağlamak, İran ve Rusya'nın Suriye'nin enerji kaynaklarına hakim olmasına engel olmak amacıyla Kasım 2019'da Deyr-i Zor ve Haseke'deki petrol ve doğal gaz sahalarının yakınlarındaki ABD üstlerine çok sayıda takviye asker ve zırhlı araç göndermiştir. Ayrıca ABD Başkanı, ABD'nin en büyük petrol şirketi Exxon Mobil'in Suriye'nin petrol gelirlerinin doğru dağıtılması için anlaşma yapmayı planladığını ve artık ABD'nin Suriye'nin enerji kaynaklarından payını alması gerektiğini açıklamıştır.⁸⁹ ABD Başkanı'nın bu açıklaması, ABD'nin Suriye'de iç savaşın başından itibaren rejime karşı sürdürdüğü mücadelenin ve PYD/YPG üzerinden Suriye'deki Kürtlere verdiği muazzam desteğin en önemli sebebinin, I. ve II. Körfez Krizlerinde olduğu gibi Ortadoğu enerji kaynaklarını kontrol altına alma amacı taşıdığını kanıtlamıştır. ABD Başkanı'nın bu açıklamasından kısa bir süre sonra Ağustos 2020'de PYD/YPG ile Delta Crescent Energy isimli ABD enerji şirketi arasında PYD/YPG'nin kontrolü altındaki enerji sahalarının modernizasyonu ve bu sahalarından elde edilecek petrolün işlenerek uluslararası piyasalara satışını ön gören bir anlaşma imzalanmıştır.⁹⁰

Benzer şekilde Rusya ile Esad rejimi arasında yapılan çok sayıda enerji ve askeri anlaşma da Rusya'nın 2015'ten itibaren sahada askeri varlık bulundurarak rejime verdiği aktif desteğin koşulsuz olmadığını, Rusya'nın Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarına ve askeri hedeflerine dayandığını göstermiştir. Rusya, rejime verdiği destek sayesinde Doğu Akdeniz'deki tek üssü olan Tartus deniz üssünün yanı sıra Suriye'nin Lazkiye, Tartus, Kamışlı ve Saarin vilayetlerinde yeni askeri üsler elde etmiştir. Rus enerji şirketleri, Doğu Akdeniz'de Suriye'nin deniz yetki sınırları içerisinde yer alan alanlarda 25 yıl boyunca doğal gaz aramak, Humus'ta petrol çıkarmak ve petrol sahalarını yenilemek için iç savaş yılları

⁸⁸ Ece Göksedef, "Soçi Mutabakatı- Kuzey Suriye'de Ortak Devriye Başlatan Rusya ile Türkiye'nin Hedefi Ne?," *BBC News*, 1 Kasım 2019.

⁸⁹ "Suriye'de Petrol Savaşları: En Büyük Pay Rusya'nın ABD ise Vekilleri Aracılığıyla Petrolü Kontrol Ediyor," *Şarku'l Avsat*, 2019.

⁹⁰ Lara Seligman ve Ben Lefebvre, "Little-Known U.S. Firm Secures Deal for Syrian Oil," *Politico*, 5 Ağustos 2020.

boyunca rejimle çok sayıda anlaşma imzalamıştır.⁹¹ Ayrıca Rusya bölgede Ortadoğu petrolünün akacağı yönü belirlemeye de çaba göstermektedir. Bu kapsamda 1976'dan beri Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ihraç edilen KBY'nin kontrolündeki Kerkük petrolünün yönünü Suriye'ye çevirmeye çalışmaktadır. Rusya, Kerkük petrolünü Suriye'nin Doğu Akdeniz kıyısında yer alan Baniyas vilayetine taşımak için 1952'de inşa edilen ve birçok kez saldırıya uğradığı için kapalı kalan Kerkük-Baniyas Petrol Boru Hattı'nı aktif hale getirmek için girişimlerde bulunmaktadır.⁹² Ayrıca bu girişim, petrol ihracatı açısından Basra Körfezi'ne ve Hürmüz Boğazı'na büyük ölçüde bağımlı olan ve bu bağımlılığını azaltmak isteyen İran tarafından da desteklenmektedir. Bu kapsamda İran, 1000 km'lik bir boru hattı inşa ederek dahil olmayı planladığı Kerkük-Baniyas Petrol Boru Hattı'nın yeniden açılması için yapım ve bakım teklifi sunmuştur.⁹³ Rusya, rejime verdiği destek sayesinde Doğu Akdeniz'deki tek üssü olan Tartus deniz üssünün yanı sıra Suriye'nin Lazkiye, Tartus, Kamışlı ve Saarin vilayetlerinde de yeni askeri üsler elde etmiştir.

4. Sonuç

Bu çalışmada ağırlıklı olarak 21.yüzyılda Irak, Suriye ve Libya'da yaşanan enerji savaşları ele alınmıştır. Ayrıca 20. yüzyılda Ortadoğu'daki savaşlara da kısaca değinilmiştir. 20. yüzyılda Ortadoğu enerji kaynaklarına hâkim olma mücadelesi, İngiltere'nin girişimleriyle başlasa da kısa süre sonra ABD ve Rusya'nın dâhil olduğu büyük bir yarışa dönüşmüştür. İngiltere, II. Dünya Savaşı'nın ardından bu mücadeledeki yerini ABD'ye bırakırken, Sovyetler Birliği ABD'nin başını çektiği Batı ittifakıyla rekabet edebilmek için benzer şekilde kaynak zengini ülkelerdeki rejimler üzerinde etki kurmaya çalışmış ve ABD'nin karşısına güçlü bir rakip olarak çıkmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki tedarikçi ülkeler üzerinde etki kurma yarışı, giderek iki karşıt ideolojik bloğun mücadelesinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Enerji alanında tedarikçi ülkelerin izlediği farklı politikalar savaşlara neden olurken ABD'nin öncülük ettiği Batılı

⁹¹ A.g.e.

⁹² "Rusya'nın Kerkük Petrolünü Suriye Üzerinden İhraç Etme Projesi," *Şarkul Avsat*, 2 Eylül 2019.

⁹³ "Iran Seeks to Revive Oil Pipeline Across Iraq to Syria Amid Tensions in Hormuz Strait," *Russia Today*, 26 Ağustos 2019.

müttefiklerin Ortadoğu'ya müdahalelerine gerekçe oluşturmuştur. Bu açıdan Irak'ın İran ve diğer Körfez ülkelerine karşı sürdürdüğü strateji, 21. yüzyılda giderek parçalanmasına yol açacak bir süreci başlatmıştır. 11 Eylül saldırıları ve Arap Baharı'nın Ortadoğu'yu sürüklediği iç savaş ortamı, özellikle Irak, Suriye ve Libya'da enerji kaynakları uğruna günümüzde de devam eden bir mücadeleye dönüşmüştür.

Kaynak zengini ülkelerin genelde otokratik, baskıcı rejimlerle yönetilmesi, farklı etnik ve dini kimliğe sahip toplulukları içermesi, şiddete eğilimli grupları barındırması, 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan enerji savaşlarına zemin hazırlayan en önemli gerekçeler arasında yer almıştır. Irak, Suriye ve Libya'nın bu zayıf yönleri, enerji kaynaklarını kontrol etmek isteyen başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından kullanılmıştır. ABD, kaynak zengini ülkelerde yaşayan farklı etnik kökenden ve dini inanıştan gelen halkların ve şiddete eğilimli aşırı grupların, dönemsel sosyal çalkantılardan etkilenecek otokratik ve baskıcı rejimlere karşı ayaklanmalarını desteklemiş ve merkezi otoriteden bağımsızlıklarını elde edebilmeleri için bu kitlelere her türlü siyasi, ekonomik, askeri desteği sağlamıştır. Kaynak zengini ve güzergah ülkelerdeki siyasi krizlere ve iç savaşlara müdahalede bulunarak Ortadoğu enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamaya çalışmış ve böylece Ortadoğu'dan enerji akışının devamlılığını sağlayarak küresel enerji piyasalarını kontrol etmeye çaba göstermiştir. Bu kapsamda II. Körfez Krizi ile Irak'ta KBY'nin ve Arap Baharı'nın ardından Suriye'de PYD/YPG'nin özerk veya bağımsız bir siyasi yapı haline gelebilmesi ve gelecekte bu oluşumların birleşerek tek bir Kürt devletine dönüşebilmesi için çaba göstermektedir. Irak'ta IŞİD'le savaşta KBY'nin ön plana çıkmasını sağlayarak Irak'ın kuzeyindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunduğu vilayetlerin kontrolünün KBY'ye geçmesini, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını ve böylece bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünü daha kolay sağlamayı hedeflemektedir. Benzer bir stratejiyi Suriye'de de izlemektedir. IŞİD gibi terör örgütleriyle mücadele ettikleri bahanesiyle silahlandığı PYD/YPG'nin kontrolündeki Suriye petrol kaynaklarının dünya piyasalarına satışı için kendi şirketlerini kullanmaktadır. Bu girişimiyle, Suriye'nin en büyük petrol sahalarının kontrolünü eline geçiren PYD/YPG'nin elde ettiği petrol gelirleri sayesinde mali durumunu güçlendirmesi ve tıpkı Irak'ın kuzeyinde oluşan KBY gibi Suriye'nin kuzeyinde özerk bir yapıya doğru evrilmesi mümkün hale gelecektir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla belirli bir süre geri çekilmek zorunda kalan Rusya ise toparlanma sürecinin ardından 2000'li yıllarla birlikte, Irak, Suriye ve Libya'daki iç savaşlara müdahil olmuştur. Rusya, otoriter rejimlere verdiği askeri ve siyasi desteği karşılığında koruma sağladığı rejimlerle enerji çıkarlarını gözetecek anlaşmalar gerçekleştirmiştir. II. Dünya Savaşı'nda ve Soğuk Savaş sürecinde uygulamaya çalıştığı ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sekteye uğrayan Ortadoğu'da başat güç olma hedefine, özellikle Suriye'de elde ettiği askeri üsler ve yaptığı anlaşmalarla yeniden yaklaşmıştır. Libya ve Suriye krizlerine müdahil olarak uzun yıllardır gündeminde olan sıcak denizlere inme ve bu bölgelere etki etme hedefine ulaşmış ve aynı zamanda dünyanın önde gelen petrol ve doğal gaz tedarikçilerinden biri olarak Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz'de yeniden şekillenecek enerji denkleminde etki etme fırsatını yakalamıştır. Rusya'nın Suriye ve Libya'da dahil olduğu ittifak ve izlediği politika çok boyutlu ve değişkendir. Türkiye ile Suriye'deki ittifakını dikkate aldığımızda, bir yanda ABD'nin Suriye'deki etkisini kırmak ve Suriye'nin normale dönmesi için Türkiye ile kader birlikteliği yaparken, diğer yanda bölgesel enerji hareketliliğinin Türkiye'nin aleyhine bozulması ve Türkiye'nin enerji politikalarının sekteye uğraması için çaba göstermektedir. Libya'da ise Türkiye'nin tamamıyla karşısındadır. Bu da doğal olarak Rusya ve Türkiye'nin ittifakını kırılğan hale getirmektedir.

Türkiye, İran, İtalya ve Fransa gibi ülkeler de yakın coğrafyalarında cereyan eden bu mücadelelerden geride kalmamış, enerji güvenliklerini sağlayabilmek ve bölgesel enerji politikalarını desteklemek adına kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Türkiye ile İran, Irak ve Suriye'deki iç savaşa, İtalya ile Fransa ise Libya'daki iç savaşa yoğunlaşmıştır. Ayrıca Türkiye Doğu Akdeniz'deki gelişmeler nedeniyle Libya'da da aktif bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Bu ülkeler, kaynak zengini ülkelerdeki iç savaşlara doğrudan müdahalede bulunmanın yanı sıra, asıl mücadelelerini sahada savaşan gruplara destek vererek ortaya koymuştur. Böylece hem enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamaya çalışmış hem de enerji kaynaklarının hakimiyeti konusunda birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Suriye'ye gerçekleştirdiği kara operasyonlarıyla diğer ülkelere göre bir adım daha önde olan Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Batılı ülkelerle geliştirdiği müttefiklik ilişkisini sorgulamaya başlamış ve özellikle Suriye iç savaşında bu ülkeleri doğrudan karşısına alarak Rusya ve İran ile yakınlaşmıştır. Libya ve Doğu

Akdeniz özelinde ise adeta Fransa ile bir bilek güreşine girişmiştir. Fransa ise Türkiye'nin Libya ve Doğu Akdeniz'deki etkinliğini kırarak hamleler gerçekleştirirken, Libya'nın enerji kaynaklarının kontrolü ve düzensiz göç nedeniyle İtalya ile karşı karşıya gelmektedir. Enerji kaynakları uğruna Irak, Suriye ve Libya'da verilen mücadele, bir dönem müttefik olan ve aynı uluslararası örgütlerin bünyesinde yer alan ülkelerin ayrışarak karşı karşıya gelmesine, ittifaklarını değiştirmesine, kurulan yeni ittifaklarınsa geçici ve kırılgan olmasına neden olmaktadır. Enerji kaynaklarının kontrolünün ülke içerisinde farklı grupların eline geçmesi, bu grupların özerlik ve bağımsızlık taleplerinin gündeme gelmesine, böylece Irak, Suriye ve Libya'nın parçalanmasına zemin hazırlamaktadır.

Kaynakça

- Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: Dora, 2014.
- Arı, Tayyar. *Irak, İran, ABD ve Petrol*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.
- Bölme, Selin M. vd. "Batı ve Kaddafi Makasında Libya." *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Rapor no: 3, (2011): 1-52.
- Cerrah, Ufuk. "Tarihsel Süreç İçerisinde ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın Suriye'deki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Doğu Akdeniz'in Güvenliğine Etkileri," içinde *Akdeniz Jeopolitiği*, Editörler: Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker. Ankara: Nobel, 2019.
- Darbouche, Hakim ve Bassam Fattouh. "The Implications of the Arab Uprising for Oil and Gas Markets." *The Oxford Institute for Energy Studies*, (2011): 1-44.
- Demiryol, Tolga ve Hasan Deniz Pekşen. "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1190-2018)." *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 5, no. 2 (2018): 127-157.
- Dündar, Haris Ubeyde. "Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme." *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (2018): 52-71.
- Güler, Mehmet Çağatay ve Can Acun. "Suriye'de Doğal Kaynaklar Savaşı." *SETA Analiz* 293, 1-28.

- Güngörmez, Oğuz. “İtalya’nın Libya Politikası.” *SETA Perspektif*, no. 257, Ankara: SETA, 2020.
- Gürel, Şükrü Sina. *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*. Ankara: İmge Kitapevi, 2018.
- Kakışım, Cemal. “Türkiye’nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, no. 3 (2017): 431-450.
- Karadağ, Raif. *Petrol Fırtınası*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1975.
- Kılıçaslan, Emine. “Enerji Savaşları,” içinde *Enerji Diplomasisi*, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2015.
- Orhan, Abdullah ve Soyalp Tamçelik. “Kuzey Afrika Enerji Güvenliği ve Akdeniz,” içinde *Akdeniz Jeopolitiği*, Editörler: Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker. Ankara: Nobel, 2019.
- Pamir, Necdet. *Enerjinin İktidarı*. İstanbul: Hayy Kitap, 2015.
- Semin, Ali. “Suriye Krizindeki İç Dinamikler: ÖSO, IŞİD, PYD, Denklemi.” *Bilgesam Analiz* 1234, (2019).
- Szenasi, Endre. “Syria: Another Dirty Pipeline War, Defence Review.” *The Central Journal of The Hungarian Defence Forces* 145, no. 1 (2017): 188-204.
- Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- Ullah, Areeb. “French-Italian Scramble Over Libya Fuels Haftar’s Offensive.” *Middle East Eye*, 2019.
- Uluslan, Şayan. “Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, no. 16 (2008/ Bahar-Güz): 237-258.
- Varol, Tuğçe. “Enerji Güvenliği Açısından Suriye, Kuzey Irak ve IŞİD Açmazı,” içinde *Enerji Diplomasisi*, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2015.
- Veysel, Ayhan. *İmparatorluk Yolu: Ortadoğu ve Petrol*. Bursa: Dora Yayıncılık Bursa, 2009.

- Yergin, Daniel. *Petrol* (Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü). Ankara: İş Bankası Yayınları, 1999.
- Yıldız, Muhammet. “Ortadoğu’dan Kafkasya’ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye.” *Takvim-i Vekayi* 6, no. 2 (2018): 1-24.

İnternet Kaynakları

- “TSK Libya’da Göreve Başladı! Hafter’e İlk Darbe Oradan Vurulacak.” *Akşam*. 7 Ocak 2020, <https://www.aksam.com.tr/guncel/tsk-libyada-goreve-basladi-haftere-ilk-darbe-oradan-vurulacak/haber-1035821>.
- Al-Nidawi, Omar. “How ISIL Changed The Oil Map of Iraq.” *Al Jazeera*, 17 Aralık 2017. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/isil-changed-oil-map-iraq-171130151714129.html>.
- Arens, Marianne. “Libya’da Fransa ile İtalya Arasında Vekil Savaşı.” *World Socialist*. 1 Mart 2019, <https://www.wsws.org/tr/articles/2019/03/01/liby-m01.html>.
- “Libya’daki En Önemli Siyasi Aktörler Hangi Ülkeler ve Kim, Ne İstiyor?.” *BBC News*. 2 Ocak 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809>.
- “Libya UN Resolution 1973: Text Analysed.” *BBC News*. 11 Mart 2011, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12782972>.
- “Syria Crisis: Russian Air Strikes Against Assad Enemies.” *BBC News*. 30 Eylül 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34399164>, 22 Eylül 2017.
- “Wagner Grubu: Libya’daki Rus Paralı Askerler Hakkında Neler Biliniyor?.” *BBC News*. 7 Ocak 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51008162>.
- Borshchevskaya, Anna. “Russia’s Growing Interests in Libya.” *The Washington Institute*, Policywatch 3248, 24 Ocak 2020. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-growing-interests-in-libya>.
- “BP Statistical Review of World Energy 2019, 68th edition.” *British Petroleum*. 2019, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/>

en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf.

“Rusya’dan IKBİ ile Petrol Anlaşması.” *Deutsche Welle*, 18 Ekim 2017. <https://p.dw.com/p/2m7mB>.

“Pro-Haftar Forces ‘Block Oil Exports’ from Key Libya Ports,” *France 24*, 18 Ocak 2020. <https://www.france24.com/en/20200118-pro-haftar-forces-block-oil-exports-from-key-libya-ports>.

Gökkuş, Beraat. “Rusya: Suriye’nin Kuzey Doğusundaki Petrol Sahaları Suriye’ye Geri Verilmeli.” *Euronews*, 23 Ekim 2019. <https://tr.euronews.com/2019/10/23/rusya-suriye-nin-kuzey-dogusundaki-petrol-sahalar-sam-a-geri-verilmeli>.

Göksedef, Ece ve Melis Kobal. “İŞİD Petrol A.Ş.” *Al Jazeera Turk*, 30 Ekim 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/isid-petrol>.

Göksedef, Ece. “Soçi Mutabakatı- Kuzey Suriye’de Ortak Devriye Başlatan Rusya ile Türkiye’nin Hedefi Ne?” *BBC News*, 1 Kasım 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50269247>.

“Libya.” *U.S. Energy Information Administration*, 9 Kasım 2015. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/LBY>.

Lewis, Aidan. “Russia’s Rosneft, Libya’s NOC Sign Oil Offtake Deal.” *Reuters*, 21 Şubat 2017. <https://www.reuters.com/article/libya-oil-rosneft-oil/update-1-russias-rosneft-libyas-noc-sign-oil-offtake-deal-idUSL8N1G61XJ>.

“Haftar Forces Block Libya Oil Exports, Raising Stakes For Sunday’s Berlin Peace Summit.” *Middle Easy Eye*, 18 Ocak 2020. <https://www.middleeasteye.net/news/haftar-forces-block-libya-oil-exports-raising-stakes-berlin-peace-summit>.

Naim, Moises. “The Devil’s Excrement.” *Foreign Policy*, 22 Ağustos 2019. <https://foreignpolicy.com/2009/08/22/the-devils-excrement/>.

Nissenbaum, Dion ve Carol E. Lee. “Russia Expands Military Presence in Syria, Statllite Photos Show.” *The Wall Street Journal*, 22 Eylül 2015. <https://www.wsj.com/articles/russia-expands-military-its-presence-in-syria-satellite-photos-show-1442937150>.

- “Türkiye’yi Şikayet Etmişti, Fransa’dan Destek Çıkmadı.” *Hürriyet*, 2 Temmuz 2020. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiyeyi-sikayet-etmisti-fransadan-destek-cikmadi-41555156>.
- “ABD, İngiltere ve Fransa Suriye’yi Vurdu.” *NTV*, 14 Nisan 2018. <https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-ingiltere-ve-fransa-suriyeyi-vurdu-saldirida-tomahawk-fuzeleri-kullanildi,SxAZmgYJUSYjkmGgWnZQ>.
- Osman, Mahmud. “Uluslararası Güçler Petrol Üzerinden Suriye’de Söz Sahibi Olmanın Peşinde.” *Anadolu Ajansı*, 11 Kasım 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uluslararasi-gucler-petrol-uzerinden-suriyede-soz-sahibi-olmanin-pesinde/1641508>.
- “Iran Seeks to Revive Oil Pipeline Across Iraq to Syria Amid Tensions in Hormuz Strait.” *RT-Russia Today*, 26 Ağustos 2019. <https://www.rt.com/business/467297-iran-iraq-oil-pipeline/>
- “Libya ile Tarihi Anlaşma İmzalandı! Akdeniz’de Oyun Bozuldu.” *Sabah*, 3 Aralık 2019. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/11/29/libya-ile-tarihi-anlasma-imzalandi-akdenizde-oyun-bozuldu>.
- Schenk, Hülya. “İç Savaştan Enerji Oyununa: Libya’daki Denklem.” *Deutsche Welle*, 6 Ocak 2020. <https://p.dw.com/p/3VnTv>.
- Seligman, Lara ve Ben Lefebvre. “Little-Known U.S. Firm Secures Deal for Syrian Oil.” *Politico*, 5 Ağustos 2020. <https://www.politico.com/news/2020/08/03/delta-crescent-energy-syrian-oil-391033>.
- “Rosneft ve IKBY, Doğal Gaz Boru Hattı İnşasına İlişkin Anlaşma İmzaladı.” *Sputnik*, 25 Mayıs 2018. <https://sptnkne.ws/hAXG>.
- “Rosneft ve Erbil, IKBY’de Bir Boru Hattını Ortak Çalıştırmak için Proje Başlattı.” *Sputnik*, 20 Ekim 2017. <https://sptnkne.ws/fJgT>.
- Stratford, Charles. “Iraqi Army Takes Full Control of Kirkuk From Kurdish Forces.” *Al Jazeera*, 16 Ekim 2017. <https://www.aljazeera.com/news/2017/10/iraqi-army-takes-full-control-kirkuk-fight-kurdish-forces-171016200245652.html>.
- “Rusya’nın Kerkük Petrolünü Suriye Üzerinden İhraç Etme Projesi.” *Şarku’l Avsat*, 2 Eylül 2019. <https://aawsat.com/turkish/home/article/1883706/rusyanin-kerkuk-petrolunu-suriye-uzerinden-ihrac-etme-projesi>.

“Suriye’de Petrol Savaşları: En Büyük Pay Rusya’nın ABD İse Vekilleri Aracılığıyla Petrolü Kontrol Ediyor.” *Şarku’l Avsat*, 2019. https://aawsat.com/turkish/home/article/2028146/suriyede-petrol-savaslari-en-buyuk-pay-rusyanin-abd-ise-vekilleri-araciligiyla?fbclid=IwAR0scmnwzky7mvbrnky8okckxjeu1g9xhj0ojykmcwo4qcu_m6zfd7uj7qq.

“Syria.” *U.S. Energy Information Administration*, 24 Haziran 2015. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/SYR>.

Yaşar, Süleyman. “ISIS Attacks Deal Blow to Turkish Economy.” *Al Monitor*, 13 Ocak 2014. <https://www.al-monitor.com/pulse/business/2014/06/turkey-iraq-isis-attacks-impact-economy-oil.html>.